

ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO, APRIL 2021

Karavanke

Literarna pot Železna Kapla

STRANI 8, 9

S pametnim telefonom po naravi in skozi literarno zgodovino koroških Slovencev. Literarna pot Železna Kapla pelje skozi grapo in čez vrhove Lobnika, kjer je odraščal Prešernov nagrajenec Florjan Lipuš. Do besede pridejo tudi drugi kapelski literati, kakor sta večkrat nagrajena Maja Haderlap ali pisatelj z Obirskega Valentin Polanšek. Pot sta zasnovala Martina Kanzian, sodelavka čezmejnega evropskega projekta Smart Tourist, in Karl Hren, direktor celovške Mohorjeve družbe (na sliki). / Foto: Bojan Wakounig

Pesnik, pisatelj, dramatik

in jezikoslovec Valentin Cundrič, rojen na Poljšici pri Gorjah, je eden najplodovitejših slovenskih književnikov – izdal je že 139 knjižnih del. **STRAN 3**

Kranjčani so ponosni na Rudija Šeliga, pomembnega književnika, politika in razumnika. V spomin nanj so odkrili doprsni kip ter po njem poimenovali gledališko nagrado in ulico. **STRAN 5**

Jezikoslovec Heinz-Dieter Pohl

se ukvarja z dediščino poimenovanj. V okviru projekta Smart Tourist je izdal knjigo o temi, ki Korošce povezuje, nekatere pa še vedno ločuje. **STRAN 12**

FRIC KUMER

Mož povezovanja in doslednosti

Založba celovške Mohorjeve je izdala knjigo z naslovom *V samostojnosti je moč, Fricu Kumru - Črčeju v spomin*, ki opisuje bogato delo občinskega politika, kulturnika in zadružnika z Blata pri Pliberku. Knjigo je napisal in uredil novinar Janko Kulmesch, s katerim smo se pogovarjali za tokratne Karavanke.

Jože Košnjek

Kdo je bil Fric Kumer - Črče, o katerem pišete tako spoštljivo in doživeto. Osebo ste ga zelo dobro poznali in z njim sodelovali?

Odrašal sem v Libučah v občini Pliberk in že v otroških letih sem se začel zanimati za slovensko narodno politiko, in to predvsem po zaslugi Franca Lienharda (1910–1993), strica znanega glasbenika in Prešernovega nagrajenca Lojzeta Lebiča. Njegova osebna doživetja v nacionalsocialističnih zaporih in koncentracijskih

taboriščih, njegove izkušnje s koroško nemško nacionalno politiko ter njegova pripovedovanja o njih so bila zame prva narodno politična šola. Po njegovi zaslugi sem začel spoznavati tudi pomen samostojnega političnega gibanja koroških Slovencev. V pliberški regiji ga je takrat poosebljal Mirko Kumer - Črče (1910–1981), oče Frica Kumra (1937–2018) ter župan nekdanje samostojne Občine Blato (1954–1958), nato pa do leta 1973 podžupan Občine Pliberk. Ko ga je njegov sin Fric nasledil v pliberški občinski sobi, sem kot

počitniški sodelavec Našega tednika in zaupnik Enotne liste Pliberk začel bližje spoznavati tudi politični pristop Frica Kumra. Že takrat sem videl, da je bil Fric predvsem mož povezovanja, tako znotraj slovenske narodne skupnosti kot tudi med manjšinskim in večinskim narodom. Bil je dosleden zagovornik pravic slovenske narodne skupnosti ter sodelovanja z matičnim narodom. Občina Pliberk ga ni zaman imenovala za častnega občana, prav tako pa si je resnično zaslužil Tišlerjevo nagrado. **Zakaj sta oče Mirko in njegov sin Fric tako goreče zagovarjala samostojno sodelovanje slovenskih list na volitvah in ne kandidiranje Slovencev na listah tradicionalnih strank?**

Oba sta doraščala v času, ki ga je zaznamoval sovražen odnos koroške uradne politike do slovenske narodne skupnosti. Že v prvi avstrijski republiki takoj po plebiscitu so vladale večinske stranke, ki so sistematično uresničevale asimilacijsko politiko. Krvavi višek protislovenske gonje je bil čas nacizma. Tudi po drugi svetovni vojni je bila še do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja asimilacija cilj koroških strank, pred katerimi je Dunaj v glavnem klonil. Tega sta se Mirko Kumer in njegov sin Fric dobro zavedala. Zato je bilo geslo njunega manjšinskopoličnega prizadevanja *V samostojnosti je moč*, ki je tudi naslov moje knjige, ki vsebuje v tem smislu tudi obširna poglavja o vlogi in pomenu samostojnega političnega gibanja koroških Slovencev na vseh področjih, od občinskih svetov do kmetijske zbornice in dunajskega parlamenta.

Čeprav je imel del Slovencev glede samostojnega političnega zastopstva drugačno mnenje od njegovega, so ga vsi spoštovali kot človeka in politika.

Skoraj ni koroškega rojaka, ki ne bi izkazoval spoštovanja Tischlerjevemu nagrajencu Fricu Kumru. Bil je mož povezovanja in dialoga. Ugled je užival tako v katoliških krogih kot pri Zvezi slovenskih organizacij, ki uradno velja za levo, liberalno krovno organizacijo Slovencev na Koroškem. Pri Narodnem svetu koroških Slovencev je Kumer še posebno spoštoval njegovega ustanovitelja Joška Tischlerja in

Mag. Janko Kulmesch je bil dolgoletni glavni urednik Našega tednika in do upokojitve namestnik glavnega urednika tednika Novice iz Celovca.

/ Foto: Sebastijan Trampusch (Novice)

njegovega naslednika Matevža Grilca, s katerim ga je povezovalo osebno prijateljstvo. Fric ni postal samo častni občan mestne občine Pliberk, ampak so ga odlikovali tudi deželna Enotna lista, predsednik Republike Slovenije Borut Pahor in nekdanji koroški deželni glavar Jörg Haider. Njegovi politični uspehi potrjujejo perspektivnost njegovega političnega pristopa. To dokazujejo ustanovitve javnega dvojezičnega vrta v Pliberku, dvojezično uradno odprtje pliberškega sejma in dejstvo, da so v občini zaradi njegovih številnih intervencij dobili vsi kraji dvojezične napise, občinski urad pa dvojezično tablo.

Zapisali ste, da je bil razgledan in vsesplošno dejaven človek v kulturi, gospodarstvu, lovstvu, v katerem je

neizmerno užival, in na številnih drugih področjih. Prepričan je bil, da mora imeti tudi gospodarsko hrbtnico, katere pomemben del je združništvo.

Drži. Kot razgledan politik je Fric Kumer dobro vedel, da človek ne živi samo od duhovne hrane. Zavedal se je dejstva, da tisti, ki reže kruh, vpliva tudi na odločitve glede narodne pripadnosti. V tem smislu je kot večletni predsednik Posojilnice bank Pliberk pojmoval tudi svoje delovanje v slovenskem združnem bančništvu, ki se je med tem na žalost poslovilo od svojega prvotnega poslanstva in se znašlo v ruskih rokah.

Fric Kumer - Črče je spoznal prednosti povezovanja in sodelovanja slovenske manjšine z večinskim narodom na Koroškem in z

matično Slovenijo. Zato so mu rekli kar pliberški zunanji minister.

Kot obmejna občina je Pliberk že v času Jugoslavije iskala redne stike s slovenskimi občinami, še posebej v sosednji Mežiški dolini. Že tedaj je bil Fric Kumer vodilni pobudnik čezmejnega sodelovanja, ki se je ob osamosvojitvi Republike Slovenije razvilo v enkratno zgodbo uspeha. V tem času mu je uspelo uresničiti tudi partnerstvo med občinama Brda in Pliberk, pri čemer je bila v začetku tudi močno vključena tudi Občina Števerjan z italijanskega dela Brd. Bil je pobudnik alpsko-jadranskega šotora, ki je postal prava atrakcija letnega pliberškega sejma oziroma jormaka, kot mu pravijo tako v Pliberku kot v Mežiški dolini. Najbolj ponosen pa je bil, da mu je z znatno podporo slovenske države uspelo uresničiti projekt Kulturni dom Pliberk, ki se je razvil v osrednjo hišo pliberške regije. Pri tem pa so mu bili kot predsedniku Kluba prijateljstva (KPL) v veliko korist njegovi odlični stiki z lovskimi tovariši v Sloveniji.

Ali je danes med koroškimi Slovenci dovolj ljudi takšnega kova, kot je bil Fric Kumer - Črče? Bo postavljen na ustrezno mesto v zgodovinskem spominu Slovencev na obeh straneh Karavank?

Upam, da bo. Manjkajo pa nam ljudje, ki bi znali povezovati preko različnih interesnih taborov in skupinic ter se zavedali, da je samo s skupnimi močmi mogoče sprejemati izzive za narodno preživetje.

Naslovnica knjige o Fricu Kumru - Črčeju, ki jo je izdala Mohorjeva iz Celovca / Foto: Mohorjeva Celovec

ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO
Karavanke

Urednik **Cveto Zaplotnik**
Odgovorna urednica **Marija Volčjak**
Izdajatelj **Gorenjski glas, d. o. o., Kranj,**
Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj

Priloga Karavanke izhaja v okviru čezmejnega projekta SMART Tourist, ki spada v Program sodelovanja Interreg V-A Slovenija Avstrija 2014–2020; deveta številka je izšla 30. aprila 2021 kot priloga Gorenjskega glasa številka 34. Naklada: 20 tisoč izvodov, tisk: Delo, d. o. o., Ljubljana – Tiskarsko središče. Karavanke so priložene Gorenjskemu glasu in poslane na izbrane naslove na Gorenjskem in na avstrijskem Koroškem. Distribucija: Pošta Slovenije, d. o. o., Maribor

GORENJSKI GLAS (ISSN 0352-6666) je registrirana blagovna in storitvena znamka pod št. 9771961 pri Uradu RS za intelektualno lastnino. Časopis Gorenjski glas je vpisan v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo RS pod zaporedno številko 324. Ustanovitelj in izdajatelj: Gorenjski glas, d. o. o., Kranj, Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj, direktorica Marija Volčjak, telefon 386 (0)4 201 42 00, e-pošta: info@g-glas.si, spletni časopis www.gorenjskiglas.si.

VALENTIN CUNDRIČ

Po krivici prezrti pesnik

Pesnik, pisatelj, dramatik in jezikoslovec Valentin Cundrič, rojen na Poljšici pri Gorjah, velja za enega najplodovitejših slovenskih književnikov – doslej je izdal 139 knjižnih del, od tega 96 pesniških zbirk, 18 prozanih del, dve drami, štiri zbirke aforizmov, sedem knjig o jeziku, štiri knjige otroških pesmi in šest tekstov za razmislek.

Mateja Rant

Valentin Cundrič je letos dopolnil 83 let, tem, o katerih želi pisati, pa mu še zlepa ne bo zmanjkalo, prizna z blagim nasmehom. Pred leti ga je Boris A. Novak označil za avtorja enega največjih, ne samo v količinskem smislu, ampak tudi kakovostnih pesniških opusov zadnjih desetletij, ki pa je »do te mere izviren in drugačen od prevladujočih tokov tega časa, da žal ne sočasna kritika ne literarna zgodovina ni pokazala do tega dragocenega opusa primerne občutljivosti in poslušnosti«. Ob tem je izrazil prepričanje, da se bo to v prihodnje zgodilo, tudi zato, ker je umetniška stava Valentina Cundriča izjemno visoka, »taka, kot jih je bilo v zgodovini naše literature le malo«. Velik del svoje pesniške ustvarjalnosti je Cundrič posvetil ustvarjanju ene najzahtevnejših pesniških oblik – sonetnega venca sonetnih vencev.

Na vprašanje, kaj ga je gnalo, da je posegal tudi po

Valentin Cundrič / Foto: Gorazd Kavčič

najzahtevnejših pesniških oblikah, v smehu postreže s povsem preprostim odgovorom: »Med drugim tudi disciplina; če ne bi pisal strogo zamejenih oblik, bi napisal še desetkrat več.« Sam meni, da obstajata dve vrsti pesnikov. »Jaz recimo pesem napišem in jo pustim tako, kot

je; je ne popravljam ali pa jo črtam. Drugi pa pesmi v sebi čisto do konca premeljejo in potem zapišejo. A po navadi je tako, da prvi verz, ki je poudarjen, sploh ne pride v pesem. Vsaka naslednja pesem pa je iz preostanka prejšnje oziroma tistega, česar ne uvrstiš v prejšnjo.« Zato se mu zdi zanimivo razmišljanje Daneta Zajca, da je odkril čudovit motiv – prvo pesem. »Ob tem sem se takoj spomnil, da sem svojo prvo pesem objavil v Mladih potih, svoje čisto prve pesmi pa nisem nikoli napisal – napisati je namreč nekaj drugega kot zapisati.« Motiv prve pesmi je potem premler in preoblikoval v neki drugi pesmi. Ob tem je postregel s pesniškim teoremom: »Kdor prve pesmi napisal ni, tudi zadnje ne bo mogel.« Veliko pesmi se mu porodi na sprehodih ali ponoči. »Ob postelji imam male lističe in verz zapišem kar leže v temi.«

Njegovo doživetje sveta in s tem pesniško ustvarjanje je zaznamovala prirojena očesna mrena, zaradi katere je bil vse do operacije pri sedmih letih močno slaboviden. »Slab vid me je izločal iz razigrane srenje vrstnikov, dodatno pa je k osamljenosti prispevalo to, da je bila naša domačija na robu vasi.« Pesmi je začel pisati že v drugem razredu, in sicer je nanj najbolj vplival Simon Gregorčič, pojasni Cundrič in prizna, da ga je k pesnjenju spodbujalo tudi to, da je pesmi, ki so jih objavljali v Bogoljubu, pisala tudi očetova sestra Franca Cundrič. »V tretjem razredu sem imel v glavi že izrisan natančen 'tloris' sonetnega venca, prvega sem nato napisal v četrtem razredu, v takratni četrti gimnaziji.« Zvezke s pesmimi je skrivno na domačem dvorišču za skladovnico opeke. Prvi dve zbirki, Krotko jutro in Pojoči grm, sta izšli leta 1961. A izid teh dveh zbirk so po njegovih besedah spremljala nesrečna naključja, saj so tega leta izšli tudi nekateri starejši avtorji, ki so ga enostavno »pohodili«. Kot pravi, je pri vsaki pesniški generaciji prišlo do izbrisa enega pesnika, v njegovi, tedaj najmlajši, v kateri so bili še Marijan Kramberger, Niko Grafenauer in Miroslav Košuta, so izbrisali njega. »Iz generacije pred nami je bila izbrisana Saša Vegri, iz generacije štirih pa Tone Pavček.« Po Cundričevih besedah je šlo pri tem za neke vrste rivalstvo med pesniki. »Za izbris sem izvedel, ko so me obvestili, da so revije dobile navodilo, naj ne objavljajo mojih pesmi, založbe pa ne tiskajo mojih del.« A kot pravi, mu gorenjska

trma v njem ni dala, da bi to vplivalo na njegovo delo. S svojo poezijo je prestopil slovenske meje, kar dokazuje tudi Enciklopedija Britannica, v kateri sta poleg njega omenjena le še dva slovenska pesnika, Veno Taufer in Dane Zajc. Vpisal se je tudi v Antologijo svetovnega in slovenskega soneta. Izšlo je osem njegovih sonetnih vencev sonetnih vencev: Soneti,

ko je imel že deveto operacijo na očeh. »V tem času namreč zaradi težav z vidom nisem mogel pisati za odrasle; otroška pesem se ti utrne kot celota, medtem ko gre za odrasle 'po kosih'. Pri pisanju za odrasle je nujen dober vid, da obvladaš zapis.«

Ustvarjalnega zagona mu tudi v prihodnje ne bo zmanjkalo, zatrjuje Cundrič. V zadnjih letih mu je pri pisanju v

Kot pravi, je pri vsaki pesniški generaciji prišlo do izbrisa enega pesnika, v njegovi, tedaj najmlajši, v kateri so bili še Marijan Kramberger, Niko Grafenauer in Miroslav Košuta, so izbrisali njega. »Iz generacije pred nami je bila izbrisana Saša Vegri, iz generacije štirih pa Tone Pavček.«

Na gori spremenjenje, Nasmehi, Ginungagap, Remp-hambog, Razglašenje pildov, Terjatve in Pamtivid. Mihael Bregant in Franci Zagorčičnik sta jima posvetila vsak svojo študijo, Janez Kajzer pa je uvrstil prvega iz leta 1973 med mejnike dvajsetega stoletja. »Posebno priznanje sem doživel, ko je Denis Poniž uvrstil mojo pesem v antologijo stoletja, in sicer mi je odkazal leto 1984.« Piše tudi prozo, sam ji pravi magična, ker se ukvarja z napovedmi in projekcijami dogodkov iz preteklosti v naš čas. Pisal je tudi poezijo za otroke, in sicer v letih od 2004 do 2007,

veliko pomoč žena Magdale-na Cundrič, prav tako pisateljica. »Brez nje ne bi bil tako ustvarjal«, je poudaril. V veliko veselje in ponos pa mu je tudi, da ga po vseh desetletjih, kar je prenehal učiti, njegovi učenci še vedno poznajo in pozdravljajo. Po končanem študiju slavistike je namreč deset let poučeval na Osnovni šoli Prežihovega Voranca, nato pa nekaj let na Gimnaziji Jesenice, a se je po hudih težavah z očmi invalidsko upokojil. Prav na predlog enega od nekdanjih učencev je leta 2011 prejel naziv častnega občana občine Jesenice.

Sam meni, da obstajata dve vrsti pesnikov. »Jaz recimo pesem napišem in jo pustim tako, kot je; je ne popravljam ali pa jo črtam. Drugi pa pesmi v sebi čisto do konca premeljejo in potem zapišejo. A po navadi je tako, da prvi verz, ki je poudarjen, sploh ne pride v pesem. Vsaka naslednja pesem pa je iz preostanka prejšnje oziroma kar ne pride v prejšnjo.«

Valentin Cundrič velja za enega najplodovitejših slovenskih pesnikov.

SPREAD THE KARAWANKS

Interreg SLOVENIJA - AVSTRIJA SLOWENIEN - ÖSTERREICH

Literarische Touren entlang der Karawanken
Literarne pohodniške poti v Karavankah

Skenirajte in odkrijte
Scannen und entdecken

OBLETNICA

Naš prijatelj Janko Messner

Letos mineva sto let od rojstva in deset let od smrti koroškoslovenskega pesnika, pisatelja, dramatika, esejista, scenarista in prevajalca Janka Messnerja.

Dr. Jurij Kurillo

Ob teh obletnicah sem se odločil, da obudim nekaj spominskih trenutkov na srečanja s tem našim velikim koroškim rojakom in jih podkrepim s svojim fotografiskim zapisom.

To se je zgodilo 21. aprila 2004, ko smo Janka Messnerja čisto naključno spoznali na celovškem Novem trgu, po nemško Neuer Platz, okrašenem z znamenitim zmajem. Pravkar se je bil poslovil od znanca, ko sem pristopil k njemu in mu dejal, da je on zagotovo koroški pisatelj Janko Messner – poznal sem ga pač zgolj iz medijev, zato pa toliko bolj občudoval njegove ganljive zgodbe o usihanju koroških Slovencev. Vidno razveseljen nas je, Nušo, Petra in mene, pri priči povabil na svoj dom. Takoj smo se odpeljali za njim – in mu komaj sledili – ven iz Celovca po vzpe-

Včasih vidim velik travnik pred seboj drugega nič sočno zelen drugega nič ni ne slovenski ne nemški ne turški (Janko Messner)

tini na Sojnico, ki ima, zelo nerodno (po Janku) nemško ime Zwangserberg. Tam smo se ustavili pred prikupno hišico, kjer je naš gostitelj prebival. Iz dnevne sobe, založene s knjigami, smo odšli tudi na balkon in tam uživali v prelepem razgledu, ki je segal vse tja do Karavank. Ob postrežbi smo se menili o vsem mogočem, največ pa kajpada o nezavidljivem

položaju naših rojakov, koroških Slovencev. Njihovo narodno življenje je bilo takrat zelo žalostno, saj je bil to čas do slovenskih sodržavljancev neprijaznega deželnega glavarja Jörga Haiderja in vedno sovražnega Heimatdiensta. Kot nam je povedal Janko, se s Heiderjem dotlej ni nikdar osebno srečal, čeprav je bil Messner eden največjih literarnih ustvarjalcev med koroškimi Slovenci.

Ob tem srečanju nam je, tako kot ob vsakem takem dogodku, tudi malo zaigral na klavir. Potem je vsakemu gostu podaril kakšno svojo knjigo z ljubeznivim posvetilom. Tistikrat sem dobil od njega Schwarzwisse Geschichten (Črno-bele zgodbe) z izredno bogato vsebino.

Istega leta 16. avgusta nas je povabil skupni prijatelj Peter Virnik na pečene postrove ob jezerskem Planšarskem jezeru. Potem ko smo se dovolj nasedeli v pogledih na slikovito gorato okolico, smo se odpravili še na starodavno kmetijo Murijevih, kjer se reče po domače pri Mlinarju. Tu nam je Janko pripovedoval svojo dolgo in duhovito zgodbo o gospodu župniku Ignacu Muriju (1891–1975), ki je bil tu doma, a je služboval tam čez mejo, na avstrijskem Koroškem. Kot nam je povedal Janko, je bil gospod Muri njegov duhovni oče in velik slovenski domoljub. Pomagal mu je tudi pri učenju nemščine, pri katerem je šlo obenem tudi za fantovo vzgojo za ljubezen do materne jezika, slovenščine.

Čez mejo brez dokumentov

Avgusta 1938, že po nacistični priključitvi Avstrije v marcu istega leta, ko je

Janko zaključil tretji gimnazijski razred, ga je gospod – na študentovo veliko veselje – povabil na enotedenski izlet v Slovenijo, ki jo je tako imel priložnost videti prvič v življenju. Z vlakom sta se najprej pripeljala do Železne Kaple in prenočila v tamkajšnjem župnišču. (Mnogo let pozneje je tam župnikoval Jankov brat Štefan).

Naslednji dan sta se odpravila peš čez Jezerski vrh do Murijeve domačije, kjer naj bi gospod Ignac Muri poročil svojo sestro, vendar sta ta pomembni družinski dogodek za en dan zamudila. Na takrat že nemško-jugoslovanski meji sta namreč zašla v težave, ker Janko ni imel pri sebi nobenih dokumentov – vendar ju je navsezadnje uvidevnejši bivši avstrijski orožnik vendarle spustil čez mejno črto, čeprav so gospoda Murija še prej zelo temeljito pregledali. Kmalu zatem sta bila oba popotnika gostoljubno sprejeta na Murijevi domačiji. Naslednji dan sta odšla po gorski poti na Češko kočo, drugi dan pa sta se z avtobusom odpeljala v Kranj in od tam z vlakom v Ljubljano. Janko je bil presrečen, da je tostran meje poslušal samo »milo slovensko govorico« in nobene nemščine. Zelo mu je bilo všeč, da se je med drugim lahko najedel njemu dotlej neznanih suhih fig in drugih dobrot, ki so mu jih gospod kupili (njega je Janko po takratni šegi onikal) in ki jih od doma ni poznal. Sploh se mu je pa zdejala bela Ljubljana vredna občudovanja, saj je premogla celo nebotičnik z dvigalom, ki ju je pripeljal na sam vrh, od koder se jima je ponudil

čudovit razgled na slovensko prestolnico. Ta se mu je sploh zdela veliko lepša od domačega Celovca ...

Ob taki pripovedi in živahnem razgovoru z domačimi – kar smo posneli tudi na DVD-ploščo – nam je ob dobri potici čas pri Murijevih na Jezerskem kar hitro minil.

Predstavitvev pri Hačku

Dne 21. decembra 2004 sva bila s Petrom povabljeni v celovško slovensko knjigarno Haček, kjer je Janko predstavil svoje najnovejše knjižno delo z duhovitim naslovom Mein Korotan moj – Moj Kregistan mein. V nabito polni dvoranici je v dolgem nagovoru najprej povedal, da so bila njegova literarna dela prevedena v množico jezikov, med katerimi so bili: nemščina, angleščina, češčina, francoščina, madžarščina, italijanščina, turščina, ruščina, španščina, vietnamščina, srbohrvaščina, makedonščina. Pri tem je navedel vse prevajalce in se jim zahvalil, tako kot pravi množici takšnih ali drugačnih podpornikov njegovega literarnega snovanja tostran in onstran avstrijskih meja. Posebej je omenil »najbolj šaljivega slovenskega satirično-humorističnega ilustratorja in sodelavca« pri njegovih petih knjigah Margjana Mančka. Iz Messnerjevega nagovora smo izvedeli, da je l. 1998 nastala v sodelovanju s slikarjem Hansom Staudacherjem njuna dvojezična knjiga Nicaragua mein geliebtes/Nikaragua moja ljubljena. Kar znatno izkupiček 80 tisoč šilingov od prodaje te knjige je bil velikodušno namenjen opismenjevanju domačinov

Janko Messner doma na Sojnici pri Celovcu 26. maja 2004 / Foto: Jurij Kurillo

Posvetilo pisatelja v knjigi Poezija in proza

/ Foto: Jurij Kurillo

Indijancev v tej južnoameriški deželi, kamor je po sandinistični revoluciji Janka Messnerja povabil leta 1958 poleg drugih naprednih intelektualcev pesnik, teolog in politik Ernesto Cardinal, nominiranec za Nobelovo nagrado.

Z Jankom Messnerjem sva bila še nekajkrat v telefonskih pa tudi pismenih stikih, ki sem jih bil vselej zelo vesel. V zvezi je bil tudi s Petrom Virnikom, s katerim sta se leta 2005 dogovorila, da mu bo njegova založba Narava iz Kranja založila in izdala skupaj z Društvo Knjižna zadruga in Društvo iz Celovca novo delo Janko Messner – Poezija in proza. Skurna in gorša, okrogla in oglata, žlehtna in žlahtna. Prikupna rdeča knjižica je polna globoko čutečih verzov in pretresljive proze, kakršna je tudi tista o Jobu, »zadnjem konju v Celovcu«. (Prav to ganljivo zgodbo so uporabili naši Korošci ob predstavitvi Prešernovega praznika letošnjega 8. februarja, kakor smo jo lahko

videli tudi na <http://kvk.slo.at>.)

To knjižno delo je bilo predstavljeno širšemu občinstvu tako v Celovcu pri Hačku kot v Ljubljani v Društvo slovenskih pisateljev. Mimogrede povedano: Janko Messner je 1978 prejel nagrado Prešernovega sklada, čeprav bi zaradi svojih neprecenljivih zaslug za slovensko kulturo na Koroškem bržkone zaslužil tudi »pravo« Prešernovo nagrado.

Ob koncu bi dejal, da je škoda, da Janko ni doživel velikega pozitivnega premika v odnosu med obema koroškima narodoma, slovenskim in nemškim, kar je pokazala tudi proslava ob stoti obletnici usodnega plebiscita lanskega oktobra v Celovcu, ki se je je udeležil tudi slovenski predsednik Borut Pahor. In kako bi bil vesel opravičila avstrijskega zveznega predsednika Alexandra Van der Bellna v slovenščini koroškimi Slovencem za vse krivice in zamude pri uresničitvi njihovih ustavnih pravic ...

Janko Messner (desno) in Jurij Kurillo na Sojnici 26. maja 2004 / Foto: Jurij Kurillo

Pogled s pisateljevega balkona proti Karavankam / Foto: Jurij Kurillo

RUDI ŠELIGO

Književnik, politik in razumnik

To so besede, s katerimi so leta 2009 v Prešernovi hiši odpirali spominsko dokumentarno razstavo o pisatelju, dramatik, esejistu, visokoškolskem profesorju in politiku Rudiju Šeligo (1935–2004). Z družino je drugo polovico svojega življenja bival na Primskovem v Kranju.

Igor Kavčič

»Rudi je bil moj prijatelj. In tak, kakršen je bil, je bil zagotovo velika nagrada zame,« je med drugim tistega novembra dne v slovesnem nagovoru na odprtju spominske razstave o Rudiju Šeligo povedal Niko Grafenauer, njegov pisateljski prijatelj in sodelavec iz kroga slovenskih kulturnikov in razumnikov pri Novi reviji.

Rudi Šeligo je bil rojen leta 1935 v Sušku pri Reki, od koder se je njegova družina leta 1939 preselila na Je-

ga Kranjčani štejejo za enega najpomembnejših someščanov sodobnega časa.

V sodobno slovensko književnost se je vpisal predvsem kot pisatelj in dramatik, v šestdesetih in sedemdesetih letih je bil urednik več literarnih revij in knjižnih zbirk, bil pa je tudi predsednik Društva slovenskih pisateljev in deset let Borštnikovega srečanja v Mariboru. Dejaven je bil v politiki, bil je med ustanovitelji SDZ, leta 1990 je bil izvoljen za poslanca v takratni skupščini, štiri leta je pred-

Slovenije še posebej prišel do izraza. Mnogi Kranjčani se ga iz tega časa spominjajo kot zamišljenega človeka s pogledom, uprtim v tla.

Kot pisatelj je opazno stopil na slovensko sceno v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Za svojo tretjo knjigo Triptih Agate Schwarzkobler je leta 1970 prejel tudi nagrado Prešernovega sklada, leta 1989 pa je za opus dramskih in proznih del prejel Prešernovo nagrado. Njegov zadnji roman Izgubljeni sveženj iz leta 2002 je bil leto kasneje nagrajen tudi z najbolj prepoznavno slovensko literarno nagrado kresnik.

V Prešernovem gledališču

V Prešernovem gledališču bodo predvidoma decembra letos uprizorili dramo z naslovom Kdor skak, tisti hlap. Rudi Šeligo je svoje prvo dramsko delo napisal pred skoraj petdesetimi leti, zadnjo piko v besedilo pritisnil jeseni leta 1972, že januarja naslednje leto pa je drama doživela krstno uprizoritev v takrat še mladem eksperimentalnem gledališču Glej. Režiral jo je konec lanskega leta umrli Dušan Jovanović, v njej pa so igrali Alja Tkačev (za vlogo je prejela nagrado na največjem gledališkem festivalu v takratni Jugoslaviji Sterijevem pozorju), Polona Vetrih, Marko Simčič in Božo Šprajc. Dramo so v Prešernovem gledališču igrali v sezoni 1990/91, režiral pa jo je Boris Kobal. Šeligo v njej opisuje vstopanje mlade generacije v svet odraslih v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja, čas spreminjanja vrednot,

Rudi Šeligo in Niko Grafenauer na zborovanju v podporo četverici ob aferi JBTZ leta 1988 / Foto: Gorazd Šinik (Fototeka Gorenjskega muzeja)

Pomembnejše nagrade: nagrada Prešernovega sklada za roman Triptih Agate Schwarzkobler (1970), Grumova nagrada za drami Svatba (1981) in Ana (1984), Prešernova nagrada za opus dramskih in proznih del (1989), kresnik za najboljši roman Izgubljeni sveženj (2003) ter mnoge nagrade za besedila na gledaliških festivalih v nekdanji Jugoslaviji.

senice, kjer se je tudi glasbeno izraževal. Bil je odlični pozavnist. Po vojni je obiskoval učiteljske v Tolminu, leta 1960 pa je diplomiral iz filozofije in psihologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je kasneje opravil tudi magistririj iz estetike. Med letoma 1962 in 1993 je bil profesor statistike na današnji Fakulteti za organizacijske vede v Kranju, kjer se je tudi ustalil in

sedoval Svetu RTV Slovenija, v Bajukovi vladi pa je bil tudi minister za kulturo. Od leta 2001 je bil izredni član SAZU.

Posebej pomembno je bilo njegovo angažiranje v Društvu slovenskih pisateljev, ki je najbolj izstopalo v času njegovega predsedovanja med letoma 1987 in 1991. Šlo je za prelomne čase, ko je njegov osebni doprinos pri demokratizaciji in osamosvojanju

V spodnji avli Prešernovega gledališča je svoj dom našel Šeligov doprinski kip, ki ga je izdelal akademski kipar Drago Tršar. / Foto: Igor Kavčič

iskanja drugačnih ciljev, kot so bili takrat narekovani od oblasti. Kot taka je drama še kako aktualna v današnjem času, ko mladi zopet stopajo na pot iskanj. Nič več ni samoumevno. Zato so se v gledališču tudi odločili zanjo.

vlogah ter bili z njo izjemno uspešni. Še istega leta je igro režiral Mile Korun v Drami SNG Maribor, najbližja pa nam je v spominu Svatba z izjemnima Nino Ivanišin in Janezom Škofom v vlogah Lenke in Jurija, ki jo je Jer-

najboljše izvirno slovensko besedilo.

Že več kot 15 let na vsakoletnem Tednu slovenske drame najboljši predstavi tekmovalnega programa po izboru strokovne žirije podelijo glavno nagrado, poimenovano po Rudiju Šeligo. Lani so ob 50-letnici osrednjega festivala slovenske dramske besede v sodelovanju s Fundacijo Rudi Šeligo – vodi jo njegov sin Aleš Šeligo – pripravljali tudi Simpozij o magičnem gledališču Rudija Šeliga, na katerem naj bi sodelovali priznani slovenski gledališki ustvarjalci, teoretiki in teatrologi: Janez Pipan, dr. Svetlana Slapšak, Eva Kraševc, Andraž Gombač, dr. Ignacija J. Fridl, Dorian Šilec Petek, dr. Tomaž Toporišič, dr. Anja Bajda Gorela ter Vilma Štritof, a je bil ta tako kot festival zaradi epidemije žal odpovedan.

Gledališka sopotnika – dramatik Rudi Šeligo in režiser Dušan Jovanović (1986) / Foto: Tone Stojko (Fototeka Gorenjskega muzeja)

Prozna dela: romani Stolp (1966), Triptih Agate Schwarzkobler (1968), Izgubljeni sveženj (2002); drame Čarovnica iz Zgornje Davče (1977), Lepa Vida (1979), Svatba (1981), Ana (1984), Slovenska savna (1987), Volčji čas ljubezni (1988), Kamenje bi zagorelo (2000) ...

Prav tako v režiji Dušana Jovanovića so leta 1981 v takrat še amaterskem Prešernovem gledališču krstno uprizorili Šeligovo dramo Svatba z Mileno Zupančič in Ivom Banom v glavnih

nej Lorenci leta 2013 režiral v Drami SNG Ljubljana. Prav tako so v Kranju igrali njegovo dramo Ana. Za obe besedili je Rudi Šeligo prejel Grumovo nagrado, ki jo vsako leto podeljujejo za

Šeligo in Kranjčani

Kranjčani so ponosni na pomembnega slovenskega književnika, politika in razumnika. Šeligo je bil častni občan Kranja in dobitnik velike Prešernove plakete Mesne občine Kranj. Leta 2006 so trajen spomin na uglednega someščana počastili z odkritjem doprinskega kipa, dela akademskega kiparja Draga Tršarja, ki stoji v dramatik ljubici ustanovi. Stalno je postavljen v kranjskem talijanskem hramu v spodnjem foarju Prešernovega gledališča. Pred leti so v Kranju, nedaleč od hiše, kjer je z družino živel zadnja desetletja svojega življenja, po njem poimenovali tudi Cesto Rudija Šeliga.

ZGODBE SLOVENSKE ARHITEKTURE

Fasade ne prebarvamo le zase

Arhitekta Špela Kuhar in Robert Potokar, ki sta življenjsko in tudi poklicno povezana z Gorenjsko, Špela z Zgornjimi Dupljami v občini Naklo, Robert pa s Škofjo Loko, sta napisala odmevno knjigo Zgodbe slovenske arhitekture. V njej na razumljiv način pripovedujeta, da nas arhitektura spremlja na vsakem koraku, pa se tega še zavedamo ne, in kako vpliva na naše počutje, zdravje in uspešnost.

Jože Košnjek

Vajin način izpovedovanja in ustvarjanja ni le risba, ampak tudi beseda, saj sta poleg vrhunskih projektov arhitekture napisala tudi nekaj knjig. Zadnja so Zgodbe slovenske arhitekture, s katero po mojem prepričanju želita povedati, da arhitektura ni nekaj vzvišenega, kar razumejo le izbrani, ampak del življenja slehernega med nami.

Špela: Najina skupna publicistična dela so se vedno nagibala k prezentaciji arhitekture za širšo javnost. Tudi predhodna knjiga, arhitekturni vodnik Gremo v mesto Ljubljana, predstavlja mesto na razumljiv način z drobnimi zanimivostmi, lepimi ilustracijami priznanih ilustratorjev in s številnimi fotografijami, ki so jo naredile prijazno bralcu. Zadnja knjiga Zgodbe slovenske arhitekture je zorela že desetletje. Vedela sva, da v slovenskem prostoru še ni nastala knjiga, ki bi širši javnosti predstavila bogastvo slovenske arhitekture. Skozi petdeset zgodb sva želela opozoriti na del slovenske kulture, ki je pogosto spregledan in se večina niti ne zaveda, kako prostor in arhitektura vplivata na naše počutje, zdravje in uspešnost. Vsaki umetnosti se namreč lahko izognemo, v notranjih in zunanjih prostorih pa smo vse življenje. Če poznamo arhitekturo, bomo bolj cenili prednosti, ki nam

jih daje kakovostna arhitektura. Zato sva v knjigi zbrala različne stavbe skozi časovno obdobje vse od koliščarjev do danes.

Robert: Pred leti sva sodelovala tudi pri snovanju knjige Gorenjski arhitekturni vodnik. To je bila namreč tema, ki sem jo obdelal za svoje diplomsko delo leta 1990. Potem sva se odločila, da to delo še nadgradiva. Špela je bila urednica, Blaž Budja pa je še enkrat vse fotografiral in tako je leta 2002 izšla zanimiva knjiga, v kateri je zajeto tako rekoč vse, kar se je bistvenega in dobrega zgodilo v gorenjskem prostoru. Za to knjigo sem leta 2003 prejel tudi Plečnikovo medaljo za doprinos k splošni arhitekturni kulturi.

Na Gorenjsko vaju veže tudi organizacija in vodenje vsakoletnega potovanja po Vurnikovih poteh v okviru tradicionalnih radovljiških Vurnikovih dni.

Robert: Pri najinem ustvarjanju pomeni beseda tudi pedagoško delo. Špela se že nad deset let ukvarja s poučevanjem in približevanjem arhitekture najmlajšim, osnovnošolcem in srednješolcem, skozi delavnice, seminarje in različna izobraževanja. Otroci se na ta način srečujejo z oblikovanjem prostora, zvišuje se jim zavedanje o pomembnosti arhitekture in našega odnosa do grajenega. V Centru arhitekture vsako leto ob Vurnikovih dnevih

organizirajo tudi Vurnikovo pot, pri kateri že nekaj let sodelujem kot strokovni vodja. Na Univerzi v Mariboru sem docent pri predmetu Studio M1, kjer učim študente načrtovanja večstanovanjskih stavb. Lani pa sem gostoval na visoki šoli za arhitekturo v Spittalu v Avstriji (FH Kärnten), kjer smo s študenti reševali problem prenove objektov v vasi Rangersdorf na koroškem podeželju. Srečevali smo se s podobnimi problemi kot pri nas: kako ohraniti stavbno dediščino, jo dostojno prezentirati in ji omogočiti, da zaživi novo življenje. Hkrati pa ne biti z novim posegom preveč vsiljiv. Pred leti smo imeli odmevno razstavo naših del v Hiši arhitekture v Celovcu. Sem tudi urednik srednjeevropske arhitekturne revije Piranesi in občasno organizator razstav.

Ravnikarjev Kranj, Plečnik, Planica ...

Bralcu vajine knjige ne spozna le arhitekturnih posebnosti oziroma biserov Slovenije, ampak tudi družbene razmere, v katerih so nastajali. Profesor dr. Igor Sapač je zapisal, da je vajina knjiga arhitekturni vodnik od »kamene do koronarne dobe«.

Špela: V knjigi sva želela predstaviti širšo sliko in različna ozadja, ki so botrovala nastanku arhitekture. Nje namreč ne moremo izvzeti iz zgodovinskih, geografskih,

Arhitekta Špela Kuhar in Robert Potokar, avtorja knjige Zgodbe slovenske arhitekture / Foto: Gorazd Kavčič

»Dijaki ob zaključku srednje šole poznajo številne ustvarjalce s področja kulture, pri arhitektih pa se naštevajo pogosto konča pri Jožetu Plečniku. Morda so slišali za Maksa Fabianija in Edvarda Ravnikarja, najverjetneje pa ne več za Antona Jugovca, Savina Severja ali Antona Laščaka, čeprav lahko dnevno hodijo mimo stavb, ki so jih zasnovali,« sta v uvodu knjige zapisala njena avtorja.

političnih, ekonomskih, socioloških in drugih kontekstov, saj je nastanek posameznih stavb ali mest pogojeno toliko različnih dejavnikov. Za predstavitev slovenske arhitekture sva si vzela svobodo, da sva izbrala primere, ki so na prvem mestu na visokem kakovostnem nivoju, a jih spremljajo tudi številne zanimivosti, ki so popestrile zgodbe, da so bralcu prijazne. Zavedala sva se, da bi suhoparno nizanje faktografskih podatkov marsikaterega bralca odvrnilo od nadaljnega branja.

Robert: Bralcu sva želela predstaviti slovensko arhitekturo na slikovit, predvsem pa berljiv način. Da si bo lahko sam skozi petdeset zgodb ustvaril sliko o arhitekturi,

ki sooblikuje slovensko kulturo. Če omenim le primer Plečnikove arhitekture, ki je res presežna in privablja tako poznavalce kot turiste z vsega sveta. Ko se podrobneje seznanijo z njegovim delom, so kratko malo očarani!

Kar nekaj zgodb je gorenjskih. Posebej pišeta o Ravnikarjevem Kranju, o Radovljici in Škofji Loki, o Plečnikovih mojstrovinah, o novi Planici. Kaj je značilno zanje?

Špela: Gorenjska je bogata in raznolika pokrajina in na njenem ozemlju je nastalo veliko kakovostne arhitekture skozi različna časovna obdobja. Ravnikarjev Kranj je res posebna zgodba. Arhitekt Edvard Ravnikar je poleg arhitekta Jožeta Plečnika najpomembnejši

arhitekt slovenske arhitekturne zgodovine. Njegova življenjska zgodba je izredno zanimiva in mnogo raznolikih dejavnikov je vplivalo na nastanek njegove arhitekture z močnim osebnim pečatom. V Kranju je bilo ključno, da je zmagal na vseh natečajih za urbanistično rešitev in stavbe, ki so sooblikovale sodobno središče Kranja po drugi svetovni vojni. Osrednji trg, danes Slovenski trg, so obkrožile najprej njegova stavba Okrajnega ljudskega odbora, danes občinska hiša, z ureditvijo manjšega trga pred njo, nedaleč stran podružnica Narodne banke, danes Agencija za plačilni promet, nato Hotel Creina in na nasprotni strani ceste veleblagovnica Globus. Vsaka stavba je bila načrtovana v svojem arhitekturnem jeziku. Ravnikar se je odzival na prostor, na zahteve naročnikov in na zgodovinski kontekst na samosvoji način, močno pa so vplivala tudi trenutna tehnološka dognanja in izhodišča sodobne arhitekture v svetu. Škoda je, da se nekatere Ravnikarjeve stavbe v Kranju neprimerno obnavljajo. Arhitekturna stroka upa, da se bo prenova stavbe mestne občine zgodila na najvišji možni kakovostni ravni.

Robert: V srednjeveškem obdobju ob opisu razvoja slovenskih mest seveda ni sva mogla mimo nastanka gorenjskih mest. Radovljica

Nordijski center v Planici je primer, kako lahko objekti smiselno nadgradijo naravo v dolini pod Poncami. / Foto: Gorazd Kavčič

ZANIMIVOSTI

predstavlja tipičen primer kolonizatorskega naselja, kjer na ozkem pomolu, pravokotno na osrednjo ulico, razdelijo enakomerne ozke parcele in na njih sprva postavijo lesene hiše, kasneje pa skozi obdobja zidane in zvišane v nadstropja. Podobno lahko rečemo za Škofjo Loko, kjer je značilna tudi prostorska umestitev posameznih slojev: graščak kot najpomembnejši stanuje v gradu nad mestom, pod njim cerkvena oblast s cerkvijo in župniščem ter Mestni trg z meščanskimi hišami, medtem ko so na Spodnjem trgu manjše hiše, namenjene obrtnikom. Tudi arhitekt Jože Plečnik je pustil na Gorenjskem nekaj manjših arhitektur, ki pa so vsaka zase zelo zanimive. Marsikdo ne pozna njegovega obeležja padlim v drugi svetovni vojni v Dolenji vasi v Selški dolini ali dveh paviljonov – Jožamurka in Brezjanka – ob nekdanjem samostanu v Begunjah. V neposredni bližini paviljonov pa je Edvard Ravnikar zasnoval spominsko ureditev grobišča talcev in malo naprej v dolini Drage manjši krajinski kompleks, ki presega takratne ureditve spominskih obeležij NOB. Na Gorenjskem bi se našlo še marsikaj. Od sodobne arhitekture lahko omenim še Nordijski center Planica. To je prav posebna arhitektura, kjer se prepleta krajinska umestitev skakalnih naprav s konstrukcijsko dovršenimi objekti, ki nadgrajujejo naravni prostor doline pod Poncami.

Prenova, trajnostni način gradnje

V knjigi sta kritično zapisala, da »postaja Slovenija zaznamovana s slabo arhitekturo, ki jo ljudje pogosto načrtujejo sami, brez pomoči arhitektov«. Uničili smo veliko starega, ki bi lahko ob primerni prenovi še lahko služilo svojemu namenu. Navajate primer francoskih krajev, ki jih vidimo ob spremljanju Dirke po Franciji, ki so skladno urejeni in nam nastavljajo ogledalo. Zakaj je to mogoče v Franciji, pri nas pa ne?

Špela: Mene vedno zabolijo, ko vidim, da rušijo staro stavbo, ki bi se ob strokovni obravnavi lahko prenovila v stavbo na najvišjem kakovostnem nivoju za sodoben način bivanja, in na njenem mestu zgradijo novogradnjo, ki večinoma ne dosega arhitekturne kakovosti svoje predhodnice. Upam, da bo tudi najina knjiga spodbudila lastnike starih stavb, da se bodo odločili za prenavo. Saj je prenova najbolj trajnosten način gradnje. V Nemčiji, v okrožju Hamburg Nord, so že pred letom

prepovedali gradnjo novih enostanovanjskih hiš, ker je takšna gradnja potratna. In zelo kmalu bo ta ukrep veljal v celotni Nemčiji. Ko omenjate Francijo v povezavi s skladno urejenimi naselji, kjer se ljudje držijo predpisov v povezavi z arhitekturnim načrtovanjem, naj povem, da so ljudje na področju arhitekture bolj izobraženi, spoštujejo odloke s tega področja in zaupajo stroki. V Franciji, če imajo hiše v vasi opečnato kritino, dosledno upoštevajo ta odlok in ljudje niti ne pomislijo, da bi svojo hišo prekrili s sivo kritino. Pri nas je pogosto v ospredju miselnost, da je treba »državo prenesti okrog« in se izogniti spoštovanju odlokov, ki so v večini primerov dobri in urejajo naš prostor v dobro vseh. Tudi nadzor na področju urejanja prostora je pri slab in zato živimo v naseljih, v katerih je kakovostna arhitektura zgolj izjema. Fasade ne prebarvamo le zase, ampak za vse, ki hodijo mimo.

Robert: V knjigi sva zbrala primere kakovostne arhitekture, tiste najboljše in najbolj prepoznavne, ki so jo ustvarjali arhitekti na najvišji strokovni ravni. Dejstvo je, da je ogromno stavb v Sloveniji zgrajenih brez sodelovanja arhitekta. Želela bi, da bi širša javnost prepoznala vrednost, ki jo pri načrtovanju stavb doprinese arhitekt s svojim širokim znanjem, ki pomaga ustvariti boljši prostor, v katerem se bodo ljudje dobro počutili in jih bo podpiral.

Zapisa sta, da je trajnost nova paradigma arhitekture prihodnosti.

Špela: Prihodnost bi morala biti trajnostna, če ne želimo preveč obremeniti planeta. Trajnostno je graditi kompaktno, vrstne in večstanovanjske hiše, kot sem že omenila. Trajnostni sta prenova in uporaba lokalnih materialov. V Sloveniji je to les. Trajnostno se je pred odločitvijo, kje bivati, vprašati, kako poskrbeti za čim manjši ogljični odtis, da bivamo čim bližje delovnemu mestu.

Robert: Trajnostno naravnost vidim tudi v prenovi naselij, ne samo določenih arhitektur. Srednjeveška mesta s prenovo infrastrukture, umikom avtomobilskega prometa na obrobje, novimi tlakovanji in novimi programi postopno doživljajo renesanso kljub umiku trgovskih programov in velike nakupovalne centre. Prostor mestnih trgov postaja namenjen celotni skupnosti, druženju, srečevanju. Ravno v razmerah, ki jih doživljamo zaradi pandemije, smo doživljali pomanjkanje tega. A človek je socialno bitje in potrebuje druženje.

Koroški dom Rutarjeve harmonike

Aleks Rutar, eden od najbolj znanih slovenskih izdelovalcev harmonik, se je soprogo Janjo oktobra leta 2014 preselil v Žitaro vas v Podjuni. Korošci so ga sprejeli odprtih src in rok.

Jože Košnjek

Jeseni leta 2014 je številne ljubitelje narodno-zabavne glasbe v Sloveniji, še posebno pa harmonikarje, osupnila novica, da se je eden od najbolj znanih slovenskih izdelovalcev diatoničnih in klavirskih harmonik Aleks Rutar iz Sela v Vipavski dolini skupaj s soprogo Janjo preselil na Koroško, v Žitaro vas v Podjuni. In to v hišo ob glavni cesti, v kateri je imelo znano pohištveno in trgovsko podjetje Rutar iz Dobrle vasi svojo prvo trgovino z mešanim blagom in gostilno.

»V Sloveniji, kjer je bila naša harmonika med najbolj poznanimi in iskanimi, smo imeli zadnja leta hude probleme s ponaredki, čeprav smo imeli vse, od harmonike do njenih sestavnih delov in zunanjšega videza, zaščiteno. Množično so se začeli pojavljati oglasi za prodajo harmonik naše znamke, harmonike, ki niso bile izdelane pri nas, pa smo začeli dobivati tudi v popravilo. Hodili smo od vrat do vrat in opozarjali na težave in si pomagali celo z detektivom, vendar brez uspeha. Težavam ni

bilo videti konca. Selitev na tuje, v bolj urejeno poslovno okolje, je bila zato edina rešitev. To so nam svetovali tudi nekateri v Sloveniji. Koroška se nam je zaradi več razlogov zdela najprimernejša, tu pa smo se srečali tudi z ljudmi, ki so nam bili pripravljeni pomagati,« je nekaj mesecev po preselitvi v pogovoru za Gorenjski glas povedal Aleks Rutar. »V Žitari vasi so nas sprejeli izjemno prijateljsko in naklonjeno. Sprva nismo nameravali organizirati svečanega odprtja, pa so nas domačini prepričali, da se to spodobi. Povabili smo krajanje in seveda župana Jakoba Straussa, ki nas je presenetil s sporočilom, da naju z ženo imenuje za častna občana. Povedal je, da je prihod dveh tako pomembnih in znanih ljudi praznik za občino. Res je glede tega tukaj drugače kot v Sloveniji. Ljudje vedo, da je vsaka nova dejavnost za občino koristna, saj na primer vsaka kava, ki jo moje stranke popijejo v bližnji gostilni, prinaša denar tudi v občinsko blagajno, sam pa seveda plačujem davke,« je o prvih vtisih po selitvi na Koroško povedal Aleks.

Šest let po preselitvi sta Aleks in Janja v novem okolju že pognala korenine. Jezikovne težave po pomagali premagovati tako slovensko kot nemško govoreči občani. Še posebno sta bila vesela pomoči domačega Slovenskega prosvetnega društva Trta. Ker so k Rutarjevima začeli prihajati novi koroški ljubitelji igranja na harmoniko z željo po učenju, sta se odločila za ustanovitev zasebne

Rutar. Na odru se je zvrstilo vsako leto več harmonikarjev iz Koroške, Slovenije in celo iz Amerike in Japonske. »Komaj čakamo, da bomo znova lahko organizirali harmonikarsko srečanje,« pove Aleks.

Rutarju in njegovi harmoniki ostajajo zvesti tudi glasbeniki iz Slovenije. V teh časih pa je sodelovanje z njimi težje in zahteva več truda in iznajdljivosti. Rutarjeva harmonika ostaja glasbena iko-

Rutar je zadovoljen z zaščito avtorstva svojih izdelkov. »Če se pojavi kaj sumljivega, obvestimo odvetnika, ta pa ukrepa pri pristojnih organih,« je povedal.

glasbene šole, v kateri je najprej poučeval svetovni prvak v igranju na diatonično harmoniko in vsestranski glasbenik Tomaž Boškin, ki se mu je kasneje pridružil prav tako odlični harmonikar Gašper Belaj. Z družino Jernej, ki ima v Rikarji vasi znano gostišče Mohoritsch, so že trikrat organizirali tekmovanje harmonikarjev za Pokal Rutar – praznik harmonike

na, ki je dobila dodaten pomen – povezuje glasbene navdušence z obeh strani Karavanke!

Rutarjevi so imeli vselej odprta vrata tudi za izletnike Gorenjskega glasa. Kadar koli smo vandrali po Podjuni, smo se ustavili pri njih. Aleks nam je pripovedoval o svojih harmonikah in nanje, posebej za nas, tudi zaigral. Hvala!

Aleks Rutar ni le izdelovalec harmonik, ampak zna tudi izvrstno igrati nanje. V mladosti je pogosto igral skupaj z znanim harmonikarjem Dejanom Rajem. / Foto: Jože Košnjek

TEMATSKA POT

Interaktivno skozi naravo in literarno zgodovino

Florjan Lipuš in Maja Haderlap sta mednarodno najbolj znana in priznana pisatelja iz občine Železna Kapla na avstrijskem Koroškem. Tamkajšnje grape so dom tudi drugim besednim ustvarjalcem. Literarna in kulturna pot Spodnji Lobnik vodi skozi njihove domače kraje, lokalno zgodovino in gorsko naravo koroških Karavank. Vse to s pomočjo sodobne digitalne tehnike.

Bojan Wakounig

France Prešeren, ki je kot pesnik dvignil slovenski jezik na piedestal dovršenege izrazja, se še niti ni rodil, ko so v Železni Kapli na Koroškem v postnih dneh igrali slovenski pasijon. Starodavno dramsko besedilo so zadnjič v celoti uprizorili leta 1937, potem pa se je za njim izgubila sled. Dokler ga ni v 80. letih prejšnjega stoletja ponovno odkril danes že pokojni jezikoslovec in profesor na univerzi v Gradcu na avstrijskem Štajerskem Erich Prunč in ga znanstveno proučeval s svojim ljubljanskim kolegom Matijem Ogri- nom. Ko sta Kapelski pasijon in znanstveno monografijo

leta 2017 ponovno predstavila javnosti, je Prunč, priznana avtoriteta, sporočil, da pasijon »v svoji kompleksnosti nazorno zrcali kulturno in zgodovinsko ozadje Železne Kaple na tem vetrovnem koncu slovenskega ozemlja, dejavno je prispeval k razvoju slovenskega gledališča in njemu dal eno najpomembnejših besedil starejšega časa.« In vse to že ob koncu 18. stoletja.

Več kot dve stoletji kasneje, danes torej, so si kraji okoli Železne Kaple še bolj utrdili svoje mesto na slovenskem literarnem zemljevidu. Lepena, Lobnik, Remšenik, Bela, Obirsko, vse te doline, imenovane grape, so prizorišče vrste literarnih del. Eno

Prisoje je bilo rodni kraj Zdravkovega očeta. Fant bi se kaj rad štel med tamkajšnje domačine. Tamkajšnje domačije so stale na dobrem. Gospodarilo se je preudarno in sosesko vzajemno. Morda je tudi to dobro vplivalo na Prisojčane, ker v dolini ni bilo tujega posestnika, ki bi kvaril domačo slovensko nprav. In gostilne tudi ni bilo, ki bi zavajala k popivanju in družbenemu razkrajanju ob pijanem posedanju, praznem zapravljanju časa, razpihovanju zavisti, prepiru in raznih norostih. Prisojini gospodarji so seveda tudi imeli pijače doma, zlasti iskrenega, negovanega mošta in skrbno nažganega žganja. Pa so znali piti kot se gre. Bili so gostoljubni, a so prežejnim tudi vedeli pravočasno postaviti na mizo svežo vodo.

Valentin Polanšek, Križ s križi

Martina Kanzian, sodelavka čezmejnega projekta Smart Tourist, in Karl Hren, direktor celovške Mohorjeve družbe, sta zasnovala tematsko pot skozi Spodnji Lobnik.

Na info točkah si je mogoče ali s slikanjem QR-kode ali NFC-tehnologijo naložiti informacije o literarni in kulturni poti. / Vse slike: Bojan Wakounig

izmed njih, sicer napisano v nemščini, roman Angel pozabe pisateljice Maje Haderlap, je postalo velika uspešnica v nemško in po odličnem prevodu Štefana Vevarja tudi

v slovenskem jezikovnem prostoru. Pisatelj Florjan Lipuš, v vseh svojih delih globoko zvest svojemu materemu, slovenskemu jeziku, je leta 2004 prejel najvišje slovensko kulturno priznanje, veliko Prešernovo nagrado, leta 2018 pa še veliko avstrijsko državno nagrado. In ob teh dveh izstopajočih imenih je še vrsta drugih literatov in tudi avtorjev spominske literature, ki jim uradni rojstni list potrjuje, da so odraščali in živeli na zemlji pod Obirjem, Ojstro in Topico, kot so Valentin Polanšek, Karel Prušnik - Gašper, Karla Haderlap, Tonči Haderlap, Helena Kuchar - Jelka ali Peter Kuhar. Po gostoti ustvarjalcev knjižnih del je občina Železna Kapla - Bela posebnost v slovenskem in tudi avstrijskem merilu. Celo v mednarodni primerjavi bi bila konkurenčna. Zato je logično, da je prav v tej občini v okviru čezmejnega evropskega projekta Smart Tourist – SPre- ad the Karawanks (Doživeti in prebirati Karavanke) nastala interaktivna literarna in

kulturna pot. Literarno-kulturno-naravoslovna-zgodovinska ... in še kaj pot.

Digitalno obogatena tematska pot

Njen začetek in cilj je pri gostišču Brunner, gorskem penzionu, ki kraljuje visoko nad dolino s trgov Železna Kapla. Zgrešiti te daleč vidne stavbe praktično ni mogoče – pri prihodu s severne (podjunske) strani je treba ubrati prvi odcep levo in strmo v klanec še pred Železno Kaplo in cerkvijo Marija v Trnju s pokopališčem, pri prihodu z južne strani (čez Jezersko sedlo) pa je treba skozi trg in za pokopališčem desno v breg. Avtomobil je mogoče pustiti pri parkirišču bližnjega plezališča, ne pa pri gostišču Brunner, saj je tisto prvenstveno namenjeno motoristom.

Literarna in kulturna pot Spodnji Lobnik pohodnikom že kar na začetku postreže z razkošnim pogledom na kapelsko dolino in okoliško gorstvo, ves čas pa je na njej s pomočjo digitalne

tehnologije poskrbljeno za kopico kulturno-zgodovinskih informacij. Aplikacijo SPre- ad Karawanks si je mogoče brezplačno prenesti v spletnih trgovinah Google Play in App Store.

Od gostišča Brunner, kjer je prva info točka, pri kateri je mogoče ali s kodo QR ali pa tehnologijo NFC pridobiti informacije, Literarna in kulturna pot Spodnji Lobnik sledi markirani poti s številko 1 v vzhodni smeri mimo kmetije Košnik do Košnikovega križa. Križi, na Koroškem tako imenujejo znamenja ali majhne kapelice, postavljene v spomin kakšnemu dogodku, svetniku ali pa kot starodavne markacije na razpotjih, so značilni za pokrajino severno od Karavank. Včasih so to le preproste lesene konstrukcije, pogosto so to sloki, zidani štirikotni stebri s streho, včasih pa prave kapele. Košnikov križ stoji sredi gozda ob poti, trdno pričvrščen na skalo, kakor da bi iz nje rasel. V kmečki tradiciji je poslikan s podobo Kristusa med vnebohodom.

Pobudnica Triglavskega narodnega parka

Pot se nekoliko spusti in kmalu pripelje do pašnikov kmetije Vrbnik, ki stoji visoko v klancu. Tam se je leta 1886 rodila Angela Piskernik, botaničarka, ekologinja in kulturnica. Nadarjena deklica, enajsti izmed trinajstih otrok, je šolanje lahko nadaljevala v Celovcu, leta 1914 pa je kot prva koroška Slovenka na Dunaju uspešno zagovarjala doktorat iz naravoslovja. Na Koroškem zanj ni bilo službe in tako se je zaposlila v tedanjem Kranjskem deželnem muzeju v Ljubljani, kjer je kasneje napredovala do mesta direktorice. Po plebiscitu 1920, na katerem se je zavzemala za Jugoslavijo, vrnitev domov ni bila več mogoča. Bila je med pobudniki Triglavskega narodnega parka in se zavzemala za čezmejni slovensko-avstrijski narodni park v Karavanakah in Kamniških Alpah. Novembra 1943 so jo nacistične oblasti aretirale in jo zaprle v koncentracijsko taborišče Ravensbrück. Bila je avtorica vrste strokovnih publikacij s področja botanike, objavljala je prispevke o etnografskih in kulturno-zgodovinskih temah. Umrila je leta 1967 v Ljubljani. Medtem ko se je vse življenje zavzemala za slovenščino, pa se je njen sorodnik Josef Piskernik, ki je prevzel domačijo pri Vrbniku, usmeril na nemško nacionalno stran. Med drugo svetovno vojno so ga ubili partizani. Tovrstni spori in nasprotovanja znotraj družin na Koroškem niso bili redkost.

Skozi ozko grapo Spodnjega Lobnika pot pripelje do četrte info točke, kjer se je поблиže mogoče seznaniti z najbolj znanim sinom teh krajev, leta 1937 rojenim literatom Florjanom Lipušem. Odraščal je na kmetiji

Ob vznožju gozda, doli v grapi gre cesta v ključe. Hribi tesnijo grapo, jo imajo v škripcih, hribi so grapo pričvrstili v primež. Površine so v red spravljene: na tem bregu je gozd, spodaj je vas, v nasprotnem bregu so kmetije, zadaj so skale. Kmetije so pred skalami spodaj, nimajo se dati kam drugam v svoji črno beli tehniki pozimi, v barvni poleti, mirne so, vsemu kos, nimajo se drugega bati kakor toče. Spodaj pod kmetijami ni prostora za kmetije, spodaj je vas, tesno je na vasi, še potok je na tesnem.

Florjan Lipuš, Odstranitev moje vasi

Benetek, precej više v Lobniku. Medtem ko je bil njegov oče med drugo svetovno vojno mobiliziran v nemško vojsko, so nacisti njegovo mater zaradi obtožb o sodelovanju s partizani zaprli, jo odpeljali v koncentracijsko taborišče Ravensbrück in jo tam umorili. Šestletni Florjan Lipuš in njegov brat sta bila med vojno prepuščena sama sebi. Lipuš je obiskoval gimnazijo in

Maja Haderlap v svojem nagrajenem romanu *Angel pozabe* literarno dovršeno opisuje življenje v kapelskih grapah, tudi v Lobniku.

malo semenišče na Plešivcu nad Gosposvetskim poljem, kjer se je v času pred ustanovitvijo Slovenske gimnazije leta 1957 šolala vrsta fantov iz predvsem revnejših slovenskih koroških družin. Po krajšem času v bogoslovju se

je odločil za učiteljski poklic, poučeval v sosednji Lepeni in se uveljavil kot eden vidnejših predstavnikov moderne slovenske literature na avstrijskem Koroškem po drugi svetovni vojni. Leta 1972 je izšel njegov roman *Zmote dijaka Tjaža*, ki je v nemškem prevodu Nobelovega nagrajenca Petra Handkeja prejel tudi mednarodni odmev. Danes je Lipuš priznan

Valentinu Polanšku, pesniku in pisatelju, ki se je leta 1928 rodil v sosednji, južni grapi Lepeni, visoko zgoraj na prehodu v Lobnik na kmetiji pri Hojniku. Tako kot vsi drugi literati in literatke iz krajev okoli Železne Kaple je izviral iz revnega okolja, ki ga je opisoval tudi v svojih delih. Obiskoval je učiteljske in kasneje bil ravnatelj danes opuščene dvojezične ljudske šole na Obirskem, kjer nanj spominja plošča na Slovenski pisateljski poti. V avtobiografsko obarvanih delih Bratovska jesen in Križ s križi je Polanšek podrobno opisal dogajanje v kapelskih grapah med drugo svetovno vojno.

Kjer so nekdanj kopali premog visoko v hribih

Mimo kmetije Mikej se pot dvigne na sedlo Prevernik, kjer so travniki široko odprti, na jugu pa se šopirijo skalnate stene Grintovcev v Kamniških Alpah. Komaj predstavljivo, da je bil v tisti naravni idili še pred manj kot stoletjem premogovnik rjavega premoga. Na vrhuncu, v 30. letih preteklega stoletja, je v njem bilo zaposlenih 30 rudarjev. Glavni odjemalec je bila tovarna papirja na Rebrci, do koder je bila speljana ozkotirna železnica z nadmorske višine 1200 metrov na višino okoli 500 metrov. Danes nanjo spominja dobro vidna trasa, podatke o premogovniku pa je mogoče pridobiti na info točki na sedlu Prevernik.

S sedla in prostranih travnikov se pot čez Sabodinovo planino spusti spet v gozd. Da je kdo šel v gozd, se je rešlo med drugo svetovno vojno, kadar se je spet kakšen domačin ali tudi domačinka pridružila partizanom. O teh dogodkih, medosebnih odnosih na samotnih kmetijah, tudi o narodnostnem razvoju v 20. stoletju, je pisala Maja Haderlap v svojem romanu *Angel pozabe*, za katerega je prejela na dnevih nemške literature v Celovcu leta 2011 prestižno nagrado Ingeborg Bachmann. Haderlapova je odraščala v sosednji, južni grapi Lepena pri Vinklnu, kjer danes gospodari njen brat Zdravko in ponuja vodene literarno-kulturno-zgodovinske izlete po domači okolici. O Maji Haderlap in njenem delu je več informacij na sedmi info točki Literarne in kulturne poti Spodnji Lobnik.

Tragika dveh Tavčmanovih bratov

O uporu proti nacizmu med drugo svetovno vojno govori tudi naslednja info točka blizu kmetije Tavčman. Na njej sta odraščala brata Franc in Jurij Tavčman, ki sta bila oba med vojno ob življenju. Franc je bil mobiliziran

Košnikov križ je značilen primer na Koroškem razširjenih znamenj ob poteh.

Gozdiček za našo hišo, skoz katerega moram na poti k Mihiju in njegovi družini, kadar hočem gledati televizijo, se zarašča. Zdi se mi, da ga dobro poznam. Že neštetokrat sem šla skozenj in z zaprtimi očmi bi znala na drugo stran. Zdaj pa moram zbrati ves svoj pogum, da vstopim vanj. Prej sem, zdi se mi, imela v mezincu vsak delček poti, vsako malo jaso, vsa tu nižje in tam višje zrasla drevesa, z zaprtimi očmi sem tipala skozi vrste leskovih grmov, malinovja in vrbovega grmičevja, čutila, kdaj se je zgrnila in kdaj spet odstrla streha iz smrek nad mano. Zdaj pa je gozdič izgubil svojo zaupljivo bližino. Pridružil se je velikemu gozdu in se spremenil v zeleno morje, polno koničastih igel in ošiljenih lusk, z zibajočim se, podivjanim podrastjem iz surove skorje. Brž ko pogledam skozi okno v spalnici, se mi gozd domala zarije v oči ali pa s svojo rebričasto in nazobčano površino preži name za travnikom. Nekega dne bo, se bojim, prestopil svoj breg, prerastel gozdno mejo, preplaval bo naše misli, kakor že zdaj, čutim, zaseda misli moških, ki delajo z mojim očetom ali nas obiskujejo, da bi šli z njim na lov.

Maja Haderlap, Angel pozabe

v nemško vojsko in za svoje sposobnosti celo nagrajen. Med dopustom doma se je pridružil partizanom in z imenom Lenart zaslovel kot poveljnik Koroškega bataljona. Leta 1943 je padel v Mežiški dolini. Brat Jurij je bil del skrite uporniške skupine, ki so jo nacisti razbili konec leta 1942 in v začetku leta 1943. Istega leta je bil kot del znane trinajsterice – dvanajst moških in ena ženska – obglavljen na Dunaju.

Zadnja točka tematske poti je pri plezališču blizu gostišča Brunner, kjer se konča soteska s Taborsko steno – ta je kraj dogajanja v zgodbi Frana Zbašnika o Miklavovi Lipi, ki je izšla v projektu Smart Tourist in si jo je mogoče brezplačno naložiti na

računalnik, tablico ali pametni telefon na spletni strani čezmejnega evropskega projekta. Tako kakor sicer tudi vse druge informacije o Literarni in kulturni poti Spodnji Lobnik.

Tematska pot je prehodna v vseh suhih letnih časih. Dolga je okoli devet kilometrov, premaga okoli šeststo višinskih metrov in traja od štiri do pet ur zmerne hoje. Občina Železna Kapla, ki je del Geoparka Karavanke, obiskovalcem postreže še s široko paleto drugih zanimivosti – od obiska Obirskih kapniških jam in Peršmanovega muzeja do galerije Vprega in info centra Geoparka Karavanke. Vabi seveda tudi s peštrimi gorskimi svetom.

Z izhodišča pri gostišču Brunner se odpira pogled na Železno Kaplo, vpeto v ozko dolino reke Bele.

CELOVŠKI POGOVORI

O Slovencih, ki so jim bratje na drugi strani Karavank bratranci

Kdor želi поблиže spoznati Koroško in njene Slovence, ne bo več mogel mimo knjige Celovški pogovori. Darka Zvonar Predan je v njej zbrala srečanja s koroškimi Slovenci, knjiga je izšla v okviru projekta Smart Tourist pri celovški Mohorjevi.

Bojan Wakounig

»Med darovi, ki mi jih je naklonila usoda, je tudi ta, da sem zaradi moške diplomske službe štiri leta (2015–2019) preživela v Celovcu oziroma na avstrijskem Koroškem. Lepše darilo bi si kot časnikarka, ki jo poklicna radovednost žene v spoznavanje novih krajev in ljudi, težko želela,« je zapisala Darka Zvonar Predan v spremni besedi svoje knjige Celovški pogovori. Novinarica Večera, nagrajena z nagradama Tomšičevega (1990) in Jurčičevega sklada (2001), je mandat moža Milana Predana kot generalnega konzula Republike Slovenije v Celovcu izkoristila za intervjuje in reportaže o koroških Slovencih in jih objavljala v mariborskem časniku v rubriki Fluid/Osebnost. Tako kakor že v poprejšnjih knjigah Beograjski pogovori, Tržaški pogovori ter Boris Pahor – Najini pogovori jih je tokrat zbrala v knjigi Celovški pogovori, ki je v okviru čezmejnega projekta Smart Tourist – Spread the Karavanks (Doživeti in prebirati Karavanke) izšla

pri celovški Mohorjevi družbi. Knjiga, ki si jo je mogoče brezplačno naložiti na spletni strani projekta, daje izvrsten vpogled v raznolikost in današnji položaj pri Slovencih na severni strani Karavank.

Štiri leta ste z možem Milanom Predanom, slovenskim generalnim konzulom, bivali na Koroškem, tudi med koroškimi Slovenci, in se udeleževali njihovih dogodkov, jih поблиže spoznavali. Koliko ste s to deželo in njenimi prebivalci danes še povezani?

Kar prirate k srcu, ne more iti v izgubo. Še vedno oba z možem od daleč – od jeseni, ko sva se zaradi njegove diplomatske službe začasno preselila v Skopje, res precej od daleč – spremljava dogajanje na Koroškem, se veseliva volilnih in drugih uspehov koroških Slovencev in Slovencev in se žalostiva, kadar se stvari za slovensko skupnost na Koroškem ne odvijajo najbolje. Po zaslugi Korotanskih e-novičkov, te po spletu razpošilja marljivi predsednik Kluba koroških Slovencev v Ljubljani Janez Stergar, sva obveščena tudi o

marsikaterem dogodku, povezanem s koroškimi Slovenci, ki bi ga drugače verjetno spregledala. Pa tudi osebnostna prijateljstva, ki sva jih stekala v štirih letih najinega bivanja pri vas, še živijo – če spričo razdalje in nesrečnega virusa ne gre drugače, pač po elektronski pošti.

Na Koroškem ste bili v obdobju, ko se je javna podoba odnosov med slovenskimi in nemškimi sodeželani kazala s prijetnejše strani. Kaj menite, zakaj? Ker se je spremenila politika, ker je koroških Slovencev vse manj ali ker so se spremenile predvsem nadregionalne, celo globalne okoliščine?

Pritrdila bi kar vsem postavkam na vašem seznamu razlogov za to prijetnejšo javno podobo in težko bi posebej izpostavila, kaj od naštetega je bilo odločilno. Mislim, da vse troje skupaj.

Pred prihodom v Celovec ste z možem bivali v Trstu in kasneje izdali knjigo Tržaški pogovori. Kako primerjate Slovence v Italiji in tiste v Avstriji?

Tržačan Marij Maver, za služni povezovalac primorske in koroške kulture in eden mojih intervjuvancev v Tržaških pogovorih, mi je pred 15 leti opisoval koroško stvarnost, češ da je ta, kar se tiče slovenstva, veliko težja od tržaške, pri tem pa citiral nekoga Korošca, ki mu je bil dejal: »Korošci smo mehki, se hitro uklonimo.« Ne upam mu, poznavalcu, oprekat, vsekakor ne prvim ne drugim v zgodovini ni bilo lahko. Sama sem zaznala predvsem razliko med pripadniki obeh manjšin v njunem odnosu do države. V ilustraciji: moji tržaški prijatelji so v športu praviloma vedno navijali proti Italiji, s komerkoli že je ta merila moči, koroški pa vselej za Avstrijo. Morda nekaj pove tudi to, da sem med mladimi Slovenci v Italiji opazila več zanimanja za študij v Sloveniji kot med Slovenci na Koroškem.

Koroški Slovenci in njihovi rojaki v Republiki Sloveniji že več kot stoletje živijo v različnih državah, dolgo časa tudi v temeljito drugačnih

Darka Zvonar Predan (na levi) je v celovški Mohorjevi knjigarni leta 2018 skupaj s tržaškima gledališkima igralcema Majo Blagovič in Vladimirjem Jurcem predstavila svojo knjigo Tržaški pogovori. Za predstavitev najnovejše, Celovški pogovori, čaka še na sprostitvev koronskih razmer.

političnih sistemih. Je še mogoče reči, da je to skupen narod?

To pa zagotovo, vsem razlikam navkljub. Bi pa pritrdila posrečeni oznaki, ki jo je v Celovških pogovorih izrekla moja intervjuvanka Bernarda Fink Inzko, da ima koroški Slovenec predvsem svojo identiteto, čuti se Slovenca, toda ne kot brat tistega čez mejo, ampak bolj kot bratranc. Naj dodam, da so bratranci in sestrične v zdravi družini njen dragoceni, zaželeni, dopolnjujoči del.

Dva koroška Slovenca, tri politične organizacije, pravijo nekateri. So se zdeli tudi vam tako spirti?

Vsekakor ne bolj kot Slovenci v matici, kjer je v tem pogledu vedno huje. Sploh pa mi je bilo všeč, da so, ko je šlo za skupne projekte, recimo kulturne, Korošci znali stopiti skupaj. Režiserka Alenka Hain, prav tako moja intervjuvanka, ugotavlja, da so bili koroški Slovenci pred dvema desetletjema bolj razdeljeni, zdaj pa je sodelovanje med levim in desnim polom vedno boljše, v duhu višjega cilja, da bi stvari res dobro izpeljali. Najbrž ima prav, ko pravi, da je oba pola združila tudi stiska, ker ne eni ne drugi ne dobijo več toliko denarja kot nekoč. A konec koncev je vseeno, zakaj, pomemben je rezultat. Kar zadeva politiko, pa bi se zamislila nad besedami

še ene moje intervjuvanke, mlade Amine Majetič, ki se ji zdi, da gre na Koroškem marsikdaj za preveliko dvigovanje prahu, češ lažje bi bilo, če bi namesto vseh teh oglasov, razglasov in skupin sedli skupaj ob kakšni kavi in se pogovorili, saj gre za skupni cilj vseh, za ohranitev in utrditev slovenstva, a je okrog tega istega cilja toliko tekmovalnosti, kdo bo boljši, bolj opazen, da se potem naredi premalo.

Med Slovenci razširjen stereotip pravi, da so Korošci hladni in nagnjeni k melanholiji. Ste tudi vi po štiritletnem bivanju med njimi tega mnenja?

Ker nisem ljubiteljica stereotipov, bi se najraje izmuznila z odgovorom, da povsod, tudi na Koroškem, najdeš takšne in drugačne ljudi. Če pa me že vlečete za jezik: takole čez palec ste Korošci res manj temperamentni od Primorcev, da temperamenta ljudi, ki sem jih srečevala in jih še srečujem po Balkanu, niti ne omenjam, oznaka hladni pa se mi zdi pretirana. Nagnjenost k melanholiji pa opažam predvsem v vaših narodnih pesmih, ki so mi zaradi tega še posebno všeč. Mogoče pa sem, če se pošalim, tudi jaz koroška Slovenka.

So dogodki, ki so se posebej vtisnili v vaš spomin?

Težko izberem, bilo jih je preveč za ta kratki pogovor.

Vsekakor pa je med njimi proslavljanje 60-letnice Slovenske gimnazije, te edinstvene, za slovensko skupnost na Koroškem tako pomembne ustanove.

V knjigi pišete, da so vam intervjuji najljubši novinarski žanr. Kako razumete svojo vlogo spraševalke? Predvsem kot poslušalke?

In kot usmerjevalke. Pozorno poslušanje ni dovolj, potrebne so temeljita priprava, zdrava radovednost, empatija. Navsezadnje gre za dialog, ne za monolog.

Število Slovencev na Koroškem se je v zadnjem stoletju dobesedno zdesetkalo, majhna skupnost pa je danes nadpovprečno aktivna. Kakšen je vaš vtis – so koroški Slovenci počasi za v muzej ali pa je še dosti soka v drevesu?

Kakšen muzej neki, saj sami omenjate nadpovprečno dejavnost vaše resda majhne skupnosti. Potemtakem bi bili za v muzej tudi Slovenci v Sloveniji! Čeprav, priznam, včasih pomislim, da bi si v matici, kakor ravnamo s svojo državo, z jezikom in sami s seboj, to zaslužili, in marsikdaj dam prav Jožetu Wakounigu, še enemu mojih intervjuvancev, ki ga je bolj strah za prihodnost slovenščine v Sloveniji kot na Koroškem. Ampak to je že snov za kak drug pogovor.

Celovški pogovori novinarko mariborskega Večera Darke Zvonar Predan so izšli v okviru čezmejnega projekta Smart Tourist pri celovški Mohorjevi družbi. Na spletni strani projekta si je knjigo mogoče naložiti brezplačno.

GRAD KAMEN

Varuh vstopa v kraljestvo Karavank

Na robu Begunj, na vstopu v slikovito dolino Draga, stoji grad Kamen. Z malo domišljije si še danes, ko je od nekoč mogočne stavbe ostalo večinoma zgolj zidovje, v misli prikličemo vso veličino nekdanjega domovanja opevanega junaka srednjeveških viteških turnirjev Gašperja Lambergarja.

Marjana Ahačič

Skorajda ni Slovenca, ki še ne bi slišal za prelepo dolino Draga in grad Kamen, ki »vrh strme pečine« čuva vhod vanjo. Če ne drugače, pa v pesmi Ansambla bratov Avsenik, ki opeva dolino, »kje murke cveto in ptički pojo« in ki se začena prav na robu Begunj. »Današnji obiskovalci so najbolj navdušeni nad ambientom, nad čudovitimi pogledi, ki se odpirajo z gradu, predvsem proti visokim goram v bližini, pa seveda nad izjemnim obsegom gradu, ki velja za enega največjih gradov na Kranjskem,« pove Sašo Gašperin iz Turizma Radovljica, domačin in odlični poznavalec zgodovine gradu Kamen. »Zagotovo pa izjemen vtis pusti tudi razvalina sama, ki dopušča dokaj svobodno raziskovanje, ki da tudi domišljiji pristo pot. Posebej družine z otroki so zato navadno med najbolj navdušenimi obiskovalci.«

Grad, od katerega je v stoletjih, kar so ga zapustili zadnji prebivalci, ostalo še dovolj zidov, da si z malo domišljije v mislih brez težav narišemo vso njegovo veličino, je bil zgrajen v 12. stoletju.

Postojanka na starodavni poti

Kot lahko preberemo na informacijski tabli ob vstopu v območje gradu, so ga dali zgraditi grofje Ortenburški, v njihovem imenu pa so ga upravljali kastelani, med drugim plemeniti Steinerji oziroma Kamenski. V literaturi se, posredno sicer,

prvič omenja leta 1145, ko je bil pomembna utrjena postojanka, ki je varovala starodavno tovorniško pot čez prelaz Prevala na Koroško, v enotno stavbo pa grad povežejo šele Lambergi v 16. stoletju.

Kasneje so grad prevzeli grofje Celjski – prav na tem gradu se je pri padcu s konja leta 1428 smrtno poškodoval eden od dveh še živih sinov dedičev Herman III., s čimer se je postopno začel zatonet in vplivne in znamenite družine.

Dom viteza Gašperja Lambergarja

Sredi 15. stoletja je grad kupil Jurij Lamberg; najznamenitejši predstavnik rodbine je bil vitez Gašper Lambergar (njegovo ime je pogosto zapisano tudi kot Gašper II.; oba zapisa sta pravilna, pojasnjuje Gašperin)

zmagovalec številnih turnirskih bojev, ki ga opeva tudi ljudska pesem o Pegamu in Lambergarju. Prav v času družine Lamberg je grad dosegel svoj največji obseg in slavo.

Grofje so grad opustili v 18. stoletju, ko so se preselili v udobnejši Katzenstein v središču vasi. Okna in vrata so najverjetneje uporabili za obnovo graščine v Begunjah, opeko z njegove strehe pa naj bi vaščani v sklenjeni vrsti iz roke v roko prenesli na tamkajšnjo župnijsko cerkev sv. Urha, kjer je ostala še nadaljnjih 250 let, vse do pred nekaj leti, ko so jo zamenjali z novo.

V tistem obdobju se je začel tudi nezadržen propad gradu – stavbo brez strehe je neusmiljeno načenjalo vreme; pa tudi številni domačini so material, ki je bil naravno na voljo, z ruševin

V časih, ko je bil grad naseljen, so ga branili lokostrelci, čemur so bile prilagojene tudi obrambne line v stenah gradu: spodaj je prostor za roko, zgoraj pa za puščico. / Foto: Gorazd Kavčič

Najbolje ohranjeni in tudi edini delno rekonstruirani višji del gradu, v ozadju se odpira pogled na Begunjščico. Mimo gradu je po dolini Draga nekoč vodila pomembna pot, ki je Kranjsko čez prelaz Prevala povezovala s Koroško. / Foto: Gorazd Kavčič

Grad Kamen na vhodu v dolino Draga. Domnevno najstarejši je kvadratni romanski stolp na severozahodnem delu. Kasneje je bil nasproti njega sezidan gotski bivalni palacij s prostori v štirih etažah. V 16. stoletju je bil med njima zgrajen še osrednji renesančni palacij z notranjim dvoriščem. Južno pobočje pod gradom je bilo namenjeno terasastim vrtovom, na spodnjem delu pa je bil kompleks gospodarskih poslopij z mlinom in žago. / Foto: Gorazd Kavčič

odnašali in ga uporabljali pri gradnji lastnih hiš in gospodarskih poslopij.

Prve obnove

Prva resna spomeniško-varstvena dela na gradu so se začela konec petdesetih let prejšnjega stoletja, ko so poleg grajske kuhinje rekonstruirali romanski stolp na najvišjem, skrajno levem delu gradu in del opornega zidu. V letih od 1959 do 1975 so ga obnovili v tolikšni meri, da so zaščitili vse zidovje, in to je bilo tudi obdobje, ko so bile na stavbi opravljene zadnje rekonstrukcije. Danes namreč stroka stoji na stališču, da se ohrani tisto, kar še stoji, na novo pa se razvaline ne poziduje.

»Na gradu se nato ni več gradilo, je pa za razvaline od osamosvojitve naprej v sodelovanju z Občino Radovljica zelo zgledno skrbel oskrbnik Matej Resman. In s tem tudi preprečeval propadanje,« pojasni Gašperin. Kasneje, na začetku tisočletja, je pobudo za obnovo z občasnimi čistilnimi akcijami in vzdrževalnimi deli pa tudi glavno skrb za grad prevzelo domače turistično društvo, občina pa v zadnjem obdobju pod nadzorom spomeniškega varstva vsako leto poskrbi za obnovo dela gradu.

Lani so tako temeljito očistili vegetacijo in tako odprli slikovite poglede na bližnjo okolico ter postavili ograje na poti, ki vodi po ruševinah. S tem so omogočili, da

je obiskovalcem zdaj brez nevarnosti dostopen ves grad, z izjemo spodnjega stolpa, ki si ga je mogoče ogledati zgolj z razdalje. Po severni strani gradu pa so ob zgornjem stolpu uredili navezavo na tako imenovano Lambergovo pot, ki mimo jame Zijavke in Njivic (arheološki najdišči), Hudičevega gradu in Plečnikovih kapelic na vrtu graščine Katzenstein vodi vse do Begunj.

Navdušeni obiskovalci

Tudi obiskovalcev, navdušenih nad slikovitim zidovjem in vznemirljivimi zgodbami, ki so se nekoč pisale za njimi, je iz leta v leto več. Prav zato radovljiški

javni zavod za turizem v zadnjih letih redno organizira vse bolj priljubljene vodene ogledke. Tudi v letošnji poletni sezoni bo tako, če bodo le razmere dopuščale. Enkrat tedensko, ob sobotah, jih bodo nadgradili v dnevne izlete, ki jih bo vodil domačin Sašo Gašperin, eden najboljših poznavalcev in interpretov dediščine krajev pod Begunjščico. Z Bleda bo do vhoda v dolino Draga in gradu peljal turistični avtobus, po ogledu gradu pa se bodo izletniki odpravili še na nekaj več kot dve uri trajajoč pohod do Begunj. V načrtu za poletje ostajajo tudi ponedeljkovi brezplačni vodeni ogledi gradu.

SPREAD THE KARAVANKS

Interreg SLOVENIJA - AVSTRIJA SLOWENIEN - ÖSTERREICH

Ostani na tekočem z umetnostjo in kulturo
Bleib am Laufenden bei Kunst & Kultur

Skenirajte in odkrijte
Scannen und entdecken

JEZIKOVNA DEDIŠČINA

Tisoč let skupne slovenske in nemške dediščine imen

Že bežen pogled na zemljevid Koroške razkriva, da se imena krajev in gora temeljito razlikujejo od večine drugih avstrijskih dežel. Jezikoslovec Heinz-Dieter Pohl se že desetletja ukvarja z dediščino poimenovanj. V okviru projekta Smart Tourist je izdal novo knjigo o temi, ki Korošce povezuje, nekatere pa še vedno ločuje.

Bojan Wakounig

Koroški slikar in grafik, Slovenec Valentin Oman, je prevajalske kabine na celovški Alpsko-jadranski univerzi odel v inštalacijo z več kot devetsto krajevnimi imeni. S tistimi, za katere je na avstrijskem Koroškem še danes v rabi slovensko ime. S tem je priznani umetnik želel prikazati, da krajevna imena ne morejo biti politično vprašanje, temveč kulturna dediščina, ki jo mora kulturna družba ohraniti.

Celotna dediščina krajevnih imen na Koroškem obsega seveda daleč več kot na univerzi zapisanih devetsto naselij in niso vsa imena slovenskega izvora, so tudi nemškega porekla, pri nekaterih pa korenine segajo daleč v davnine zgodovine. Danes upokojeni profesor za splošno in diahrono jezikoslovje na celovški univerzi Heinz-Dieter Pohl se s to dediščino in njenim razlaganjem ukvarja že desetletja. Že odkar je kot mlad znanstvenik z rodne Dunaja prišel na Koroško in videl, da tam, na jugu dežele, krajevna imena raje skrivajo, preden bi na

krajevno tablo napisali tudi slovensko ime. Poglobil se je v etimologijo, imenoslovlje, in izdal vrsto publikacij o tej tematiki. V okviru čezmejnega evropskega projekta Smart Tourist – SPread the Karawanks (Doživeti in prebirati Karavanke) je Pohl pri celovški Mohorjevi družbi izdal v nemščini knjigo Kärnten/Koroška – 1000 let skupne slovenske in nemške dediščine imen (Kärnten/Koroška – 1000 Jahre gemeinsames slowenisches und deutsches Namensgut). Na računalnik, tablico ali pametni telefon si jo je mogoče naložiti na spletni strani projekta. **Koroška ime več kot tisočletno skupno dediščino slovenskih in nemških krajevnih imen. Dežela je za imenoslovca verjetno pravi eldorado?**

Dediščina krajevnih imen je zanimiva predvsem zaradi tega, ker je del Koroške do danes ostal dvojezičen. Tudi v danes povsem nemško govorečih okoljih so številna stara krajevna imena s slovenskim izvorom. Enako velja za Vzhodno Tirolsko, Lungau na Salzburškem in Štajersko in večji del

jugovzhodne Gornje in južne Spodnje Avstrije. Krajevna imena so tam južnoslovenskega-alpskoslovenskega izvora. Na severu Gornje in Spodnje Avstrije so to zahodnoslovenska imena.

Kako to, da se je staroslovensko imensko izročilo v teh krajih tako dolgo ohranilo in da ga bavarsko-nemški naseljenci niso spremenili, temveč prevzeli?

To je bilo odvisno od dveh dejavnikov. Ali je bilo ozemlje naseljeno že pred prihodom Bavarcev, in če je bilo naseljeno, so imena kratko malo prevzeli. To je v zgodovini ozemeljskih osvajanj bilo vedno tako. Tudi v Angliji in Franciji so krajevna imena keltskega izvora, v Španiji iberskega in keltskega. Tudi na Balkanu so prevzeli že obstoječa imena, če tudi jih ne prepoznamo takoj. Imeni Istanbul in Konstantinopol na primer zvenita zelo različno. A če vemo, da je se v grškem pogovornem jeziku tedaj reklo Is tan bolin – V mestu, potem ne preseneča, da se po turško imenuje Istanbul.

Keltska dediščina se je ohranila tudi na Koroškem, celo v imenu dežele Karantanija/Koroška/Kärnten.

Ime dežele izvira iz keltskih ali predkeltskih korenin, je torej predslovensko in je bilo prevzeto iz rimskega obdobja. Verjetno pomeni skalnato okolico ali gorovje. **Kako je imenska dediščina po Koroškem danes razdeljena glede na svoj izvor?**

Keltska imena so porazdeljena zelo posamično, niso vezana na posamezen okraj. Porazdelitev krajevnih imen slovanskega ali bavarskega izvora pa je zelo različna in se ne sklada z današnjimi razmerami. Tako ima na primer stari sodni okraj Zgornja Bela (Obervellach) na gornjem Koroškem, ki je že stoletja nemški, po jezikoslovcu Eberhardu Kranzmayrju več kot 50-odstotni delež krajevnih imen slovenskega izvora, Železna Kapla na južnem Koroškem, ki je še danes dvojezična, pa z okoli 40 odstotki razmeroma majhen delež.

Jezikovna meja na Koroškem se je na koncu srednjega veka utrdila in ostala

Profesor Heinz-Dieter Pohl je do upokojitve poučeval na Alpsko-jadranski univerzi v Celovcu. Visokošolska ustanova na domovinsko pravico dveh jezikov v deželi vidno opozarja z dvojezično tablo.

do 19. stoletja bolj ali manj nespremenjena. V knjigi pa pišete, da je na osnovi krajevnih imen mogoče ugotoviti, da so se sredi nemških območij dolgo časa obdržali slovenski jezikovni otoki.

To ugotovimo po glasovih. Če je ime zgodaj prišlo v nemški jezik, je imelo staroslovensko izgovarjavo, kakršna je na primer v Brižinskih spomenikih. Zapis slovenskih imen v starih doku-

je na primer Mallnitz – to je staroslovenska izgovarjava za majhno reko Malno, kasneje Molno (Möll), Malnica torej.

Kako ocenjujete odnos do dediščine krajevnih imen na Koroškem? Dolga leta je razprava o dvojezičnosti zaposlovala koroško in celo mednarodno javnost, letos mineva deset let o »kompromisni ureditvi za dvojezične napise, po kateri je dvo-

šefom profesorjem Aleksandrom Isačenkom sva šla na izlet na južno Koroško, kjer ni stala niti ena krajevna tabla. In tedaj sem se začel ukvarjati z imenoslovljem. Moje mnenje je, da vse, kar spolitiziramo, vodi v konflikte. Namesto da bi na to gledali objektivno in rekli, da tako pač je in je treba to sprejeti. Na dvojezičnem območju so pač dvojezične oblike imen, ne glede na to, ali je ime slovenskega ali nemškega izvora. Ime Grabštanj je nastalo iz nemškega Grafenstein, Göriach pa iz slovenskega Gorje. Problem je torej bila politizacija jezika, ki se je začela z reformacijo, v 19. stoletju pa se je začelo enačenje narodnosti z jezikom. S tem so začeli razkosavati med seboj povezane regije, ne samo na Koroškem, tudi drugod. Imenska dediščina je tudi del jezika, vse drugo pa potem sledi kot posledica. To so na žalost politiki zlorabljali.

Opažate po petdesetih letih življenja in izkušenj na Koroškem premike?

Vendarle se je nekaj spremenilo. Številni, tudi mlajši, v 70. letih preteklega stoletja niso razumeli, zakaj se sploh zanimam za krajevna imena. Danes mi marsikdo pri- zna, da sem že tedaj govoril stvari, ki so sedaj postale zares samoumevne. Ne vidim razloga, zakaj na dvojezičnem območju ne bi postavili dvojezičnih krajevnih tabel.

»Moje mnenje je, da vse, kar spolitiziramo, vodi v konflikte. Namesto da bi na to gledali objektivno in rekli, da tako pač je in je treba to sprejeti. Na dvojezičnem območju so pač dvojezične oblike imen, ne glede na to, ali je ime slovenskega ali nemškega izvora. Ime Grabštanj je nastalo iz nemškega Grafenstein, Göriach pa iz slovenskega Gorje.«

mentih je izrazito podoben zapisu v tistih spomenikih. **Raziskovanje krajevnih imen nam torej daje tudi vpogled v naseljitveno zgodovino?**

Tako je. Ime, ki je bilo prevzeto z zgodneslovenskimi glasovi, ima drugačne glasove, kakor če bi se ohranilo do današnjih dni. Tak primer

jezične krajevne table dobilo 164 naselij. Po zaslugi dogovorov v občinah jih je sedaj še nekaj več.

Da sem se začel ukvarjati s krajevnimi imeni, ima opraviti tudi s sporom okoli krajevnih tabel, ki je bil leta 1972, ko sem nastopil svojo službo v Celovcu, na vrhuncu. S svojim kasnejšim

Heinz-Dieter Pohl je knjigo o tisočletni dediščini slovenskih in nemških imen na Koroškem izdal v okviru projekta Smart Tourist pri celovški Mohorjevi družbi.

ALEKSANDER MEŽEK

Pesmi, podarjene srcu

»Samo sledil sem tistemu, kar je prihajalo v moje življenje,« pravi Aleksander Mežek, priljubljeni kantavtor, ki še vedno z veseljem ustvarja, snema, se povezuje z glasbeniki. Svoje ime v svetu glasbe je ponesel tudi v kraje zunaj naših meja. »Ko se usedem za kitaro in so drugi okoli mene, se ne pogovarjam samo z besedami, ampak s tem, kako igram na kitaro, kako se odzivam ritmično. Občinstvo lahko uživa zraven takrat, ko vzpostavimo to konverzacijo.« Več o Aleksandru Mežku pa v pogovoru z njim.

Suzana P. Kovačič

Pesem Siva pot, ki ste jo v slovenskem jeziku prvič zapeli leta 1975, je ponarodela. Takrat ste že živeli v Angliji. Kakšne občutke je vam vzbujala priredba pesmi?

Vse skupaj je bilo naključje. V Angliji sem spoznal avstralsko pevko Olivia Newton John, ki je že imela posneto to pesem, in ko sem bil pri njej na obisku, mi jo je zavrtele. Pesem mi je bila tako všeč, da sem po obisku zvil v knjigarno po note in doma potem v petnajstih, dvajsetih minutah napisal slovensko besedilo. Vedno sem se počutil zelo dobro, ko se je nekaj zlilo iz mene. Povod za Skoraj raj si, ti Gorenjska so bile pa Prešernove besede »Dežela kranjska nima lepšga kraja, ko je z okolšno ta, podoba raja.«

Da se vrnem na zgodbo. Že naslednji dan sem v studiu Olivii zapel slovensko verzijo in prav vsi v studiu so bili presenečeni, da mi je uspelo čez noč. Besedila seveda niso razumeli, razumeli pa so, kako se tekst zliva z glasbo. Tako zelo jim je bila všeč moja priredba, da je Olivii menedžer napisal pismo avtorju te pesmi Johnu Denverju, njegovim založnikom, ali dovolijo, takrat meni še kot Jugoslovanu, da se podpišem pod tekst. Denver je napisal: »Ja.« Zame je bil to poseben privilegij, ker je bil Denver eden od tistih tekstopiscev, ki ga je treba poslušati in poznati.

Siva pot

*Siva pot, vodi me,
kamor hoče srce.*

*Na Gorenjsko, kjer gore so,
vodi me, siva pot.*

*Skoraj raj si, ti Gorenjska,
sive gore in zelene reke.*

*Tu življenje skriva svoj zaklad,
stara si kot sonce, mlajša kot pomlad.*

Siva pot vodi me ...

*Le spomini še živijo,
zemlja stara, trda, neizprosna.
Rdeča roža v tvojih je laseh,
nežna mesečina, solze v očeh.*

Siva pot vodi me ...

*Ko vstaja jutro, slišim klice iz daljave,
radio spominja me na dom tam nekje.
In ko se vozim po betonskih magistralah,
mislim nate le, nate le.*

Ker je to počel z velikim srcem.

Odraščali ste v Žirovnici, v Anglijo ste potovali leta 1972. Zakaj ravno Anglija?

Absolutno samo zaradi glasbene kariere. Anglija je takrat za nas bila pojem, tam se je vse dogajalo, kar se glasbe tiče. Vsi tisti, ki so takrat pomenili nekaj nam mladim, so prihajali iz Anglije ali iz Amerike. Recimo Shadowni, Cliff Richard in drugi.

Radio je bil za nas bistvo. Spomnim se, kako sem še doma v Žirovnici poslušal radio Luksemburg, kjer so vrtili rokovsko glasbo. Moj oče je pa vedno hotel poslušati Avsenike. Ni prenašal, da sem imel to glasbo na glas, ampak sem moral prisloniti uho k radijskemu zvočniku. Zraven sem prepisoval tekste, vsak tekst sem se fonetično naučil in sem jih znal veliko tudi na pamet. To me je učilo angleščine, glasbe.

Leta 1968 sem v Zagrebu srečal svojega idola Cliffa Richarda in pevko njegove spremljevalne skupine The Settlers Cindy Kent, ki me je povabila v London. Bil sem pred maturo v srednji šoli na Jesenicah, odslužiti sem moral še vojaški rok, potem pa sem se zaposlil. Nekdo mi je uredil, da sem v enem angleškem mobilnem studiu, ki je po nekdanji Jugoslaviji snemal jugoslovansko etno glasbo, posnel Blowin' in the wind Boba Dylana in še nekaj njegovih pesmi. Angleži so bili

Aleksander Mežek je tudi častni občan občine Žirovnica. / Foto: Primož Pičulin

presenečeni, da so v Jugoslaviji našli najstnika, ki prepeva Dylana. In so mi rekli, da moram z njimi v Anglijo. Dolga leta se niste vrnili domov ...

(smeh) Tisto leto je bilo zame usodno.

Slovenija je vaša mati, Anglija prijateljica. Kako je bilo uspeli v Angliji, sicer v nekih drugih časih?

Do uspeha sta dve poti. Ena je, da se zelo trudiš in res delaš. Tega ne bi zmogel brez podpore takrat kot Jugoslovan na angleškem trgu. Anglija je bila že tako drugače organizirana, da niti ne bi vedel, kam potrkati. Srečo sem imel v tem, da so me Angleži pripeljali tja. Na začetku sedemdesetih let jih je tudi zelo zanimalo, kdo smo Slovani, ker jih takrat na otoku še ni bilo. Samo sledil sem tistemu, kar je prihajalo v moje življenje.

V glasbeni šoli ste se učili violine, potem ste jo postavili v kot in rekli: Kitaro bo moja.

Težko je pisati pesmi z violino (smeh). Ne gre. Kitaro je nekaj čisto drugega. Glas imaš, si svoboden.

Posneli ste vsaj štiristo pesmi, med njimi so naslovi Julija, Materi, Podarjeno srcu ... Kot pravite, najlepše pesmi piše življenje samo.

Odzvati se je treba znati. Mnogi bi vam povedali, da je glasba neke vrste terapija. Tako terapijo je zelo dobro imeti v življenju, ker se nekam lahko izpoveš. Jaz

pa sem resnično želel delati tako, skoraj kot bi pisal svoj dnevnik. Ko me je nekaj prizadelo, sem poskušal najti način, kako to povedati.

Odmeven projekt je bil Podarjeno srcu, pri katerem ste sodelovali s priznanim Londonskim simfoničnim orkestrom. To je tudi naslovna pesem albuma in je nastajala v procesu osamosvajanja Slovenije. Nekateri pesem imenujejo kar Slovenija.

Takrat se je zelo čutila sprememba pri nas, tudi sam sem imel pozitivni občutek. Od sredine osemdesetih se je ena taka slovenskost začela dogajati. Takrat sem tudi sam prvič šel na Koroško zares raziskovat knežji kamen, ker sem hotel dobiti malo občutka za našo zgodovino, korenine. Zraven tega sem imel osebno krizo, ker sem do takrat v Angliji delal in pisal svoje plošče pod imenom Aleksander John. Ko sem delal to serijo pesmi, ki so posvečene prijatelju, materi, Sloveniji, se spodaj nisem mogel podpisati kot Aleksander John. Priimek sem zamenjal nazaj v Mežek in to je bilo pravzaprav nekaj podobnega. Nekako me je val nosil na dveh nivojih. Sam sem se spreminjal in tudi dežela se je spreminjala. Na en način se je ta pesem kar zlila s tistim časom.

Kljub uspešni karieri na Otoku ste se pred nekaj leti odločili, da se vrnete domov.

Tu je pa zanimiva ta Siva pot, s katero sem si že na začetku kariere napisal ta kažipot. Gorenjski in njenim vasem ste leta 2005 posvetili cikel desetih pesmi z naslovom Žeronška koreta. Če poveva, kaj v knjižni slovenščini pomeni koreta?

To je voziček na dve kolesi, s katerim greš na polje in nanj naložiš zelje, repo. Žeronška je pa zato, ker ima tu vsaka vas svoj dizajn korete; je drugačna Breznici kot v Žirovnici. Pogovarjal sem se s soimenjakom, ki se je tudi Mežek pisal in je bil kulturnik v Žirovnici. Pripovedoval mi je o starih orodjih, ki so jih včasih uporabljali na njivah. Cel večer sva se pogovarjala, kaj vse še živi po skednjih, eksistira na en način, kar bi bilo vredno spraviti nazaj v življenje. Ko sva končala pogovor, sem ga spremil do vrat. Bil je prvi marec in ugledal sem veliki voz z repom točno nad vrhom Stola. Kaj pravite, da ni nobene korete več? Tamle gor je. In sem rekel, to je Žeronška koreta, za vedno.

Velika imena, ki so zaznamovala te kraje, omenjate v ciklu pesmi Žeronška koreta.

To je pa bistvo. Kot je ta koreta, ima tudi vsaka vas unikatnega mojstra besede. Čopa, Prešerna, Finžgarja, Jalna, Kržišnika ...

Že kot najstnik ste napisali svojo prvo, še danes zelo poslušano pesem Krila. Z nekdanjim smučarskim skakalcem Janom Tomazinom pa

ste leta 2007 pripravili studentsko ploščo Tečem skozi čas. So se krila vrnila v prišpodobi?

Po svoje res. Vedno me je zanimalo, kaj pomeni leteti dvesto metrov. V srednji šoli smo imeli dijaki prost dan, če smo šli teptat skakalnico v Planico. Vsako leto sem bil tam gor in sem gledal skakalce. Kadarkoli sem kakšnega skakalca vprašal, kaj mu gre skozi možgane, ko leti, mi je rekel, da prav nič. Kako ne? Je rekel, da je prehitro konec. Prvi, ki mi je malo več razložil okrog tega, je bil Jan Tomazin. Prinesel mi je zapiške, ideje so mi bile všeč. Jemal sem samo ključne stavke, besedo, včasih samo naslov in potem napisal pesem. Tečem skozi čas je v enem pomenu njegov trening. V prenesenem smislu pa jaz tudi tečem skozi čas, tako kot vsi. Dobro pa se je toliko umiriti, da lahko zapreš oči in odletiš.

Zdaj živite rodni v Žirovnici. Sorodstvo pa imate tudi na Koroškem, kajne?

Drži. To so sorodniki po mamini strani, s kovaštvom so se ukvarjali. Del sorodstva je bil na Koroški Beli in na Blejski Dobravi, del pa v Pliberku v Avstriji. Še vedno se skoraj vsako leto obiščemo. To je družina Pustnik v Pliberku; tudi v Volpšerku je mama imela prijatelje Slovence. Tja sem hodil na počitnice in sem po Koroškem kar dosti kolesaril.

PAVLE ZIDAR

Eden najplodovitejših slovenskih pisateljev, ki še nima svoje ulice

Pavle Zidar s pravim imenom Zdravko Slamnik (1932–1992) je bil eden plodovitejših slovenskih pisateljev. Dobršen del ustvarjalnega opusa je posvetil Slovenskemu Javorniku in Javorničanom.

Urša Peternel

Prihodnje leto bomo praznovali devetdeseto obletnico rojstva Pavleta Zidarja (njegovo pravo ime je Zdravko Slamnik), ki je bil eden plodovitejših slovenskih pisateljev. Njegov opus je izjemen, napisal je kar 76 knjižnih del, predvsem romanov, povesti in novel, pa tudi pripovedi za otroke ter pesmi. Od tega je številne posvetil Slovenskemu Javorniku, kjer je bil leta 1932 rojen. Na Javorniku je preživel otroštvo, ki ga je zazna-

v občutek krivde, ki se vleče skozi večino Zidarjevih avtobiografskih zgodb.

Javornik in Javorničani

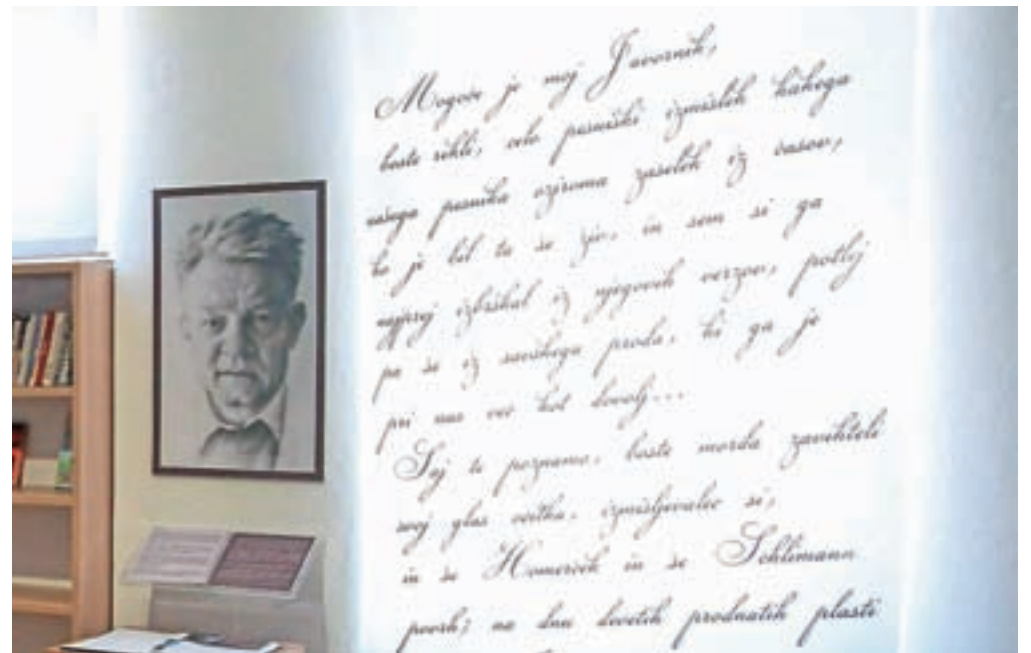
Leta 1962 je Zidar napisal prvo večje pripovedno delo Soha z oltarja domovine, življenje na Slovenskem Javorniku oziroma na Jesenicah je opisoval tudi v povesti Barakarji ter v avtobiografskih romanih Dim (ki diši po sestri Juli), Sveta Barbara in Okupacija Javornika. Kot je zapisala Majda Malenšek, je prav roman Okupacija Ja-

pa je pomenilo pisati veliko, kljub naklonjenosti založnikov preživeti prej slabo kot dobro ... Leta 1992 ga je zadela možganska kap in je umrl, pokopan je na piranskem pokopališču.

Bogato Zidarjevo pisateljsko pot in osebno življenje je skrbno spremljal njegov prijatelj Avgust Gojkovič, ki je bil njegov arhivar, biograf in bibliograf. Gojkovič je dosledno ter vztrajno dokumentiral Zidarjevo delo, kar je sčasoma preraslo in se oblikovalo v izjemno dragocen arhiv. Po Gojkovičevi smrti so njegovi dediči del Zidarjevega obsežnega in raznolikega arhiva predali Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. V spominsko sobo je urejen tudi pisatelj delovni prostor v stanovanju v Luciji, Zidarja pa se spominjajo tudi na Jesenicah. Tako je na njegovi rojstni hiši na Dobravski cesti na Slovenskem Javorniku postavljena spominska plošča, v Osnovni šoli Koroška Bela pa v knjižnici stoji njegov kip, delo prijatelja iz otroštva akademskega slikarja Jake Torcarja. Kot je povedala knjižničarka Polona Zidarevič, v knjižnici hranijo tudi raziskovalni nalogi o življenju in delu Pavleta Zidarja, na policah pa številne njegove knjige. V maju, ko šestdesolci obravnavajo Zidarjevo delo, obiščejo tudi pisateljevo spominsko sobo.

Zidarjeva spominska soba

To so odprli leta 2013 v Kulturnem domu Julke in Albina Pibernika na Slovenskem Javorniku. Kot se spominja Nataša Kokošinek iz Občinske knjižnice Jesenice, so se priprave na razstavo in ureditev začele že mnogo prej. »Še za časa pisateljevega življenja so stike z njim na Slovenskem Javorniku vzdrževali sestrična Francka Kejžar, fotograf Andrej Malenšek in slavistka Majda Malenšek. Malenškova sta navezala še posebej tesne stike z Avgustom Gojkovičem iz Kopra, ki je skrbel za pisatelj arhiv, in nas povezala z Gojkovičem. Majda Malenšek je s svojim poznavanjem pisateljevega življenja in dela ter literature tudi ogromno prispevala

S pomočjo slavistke Majde Malenšek je bibliotekarka Nataša Kokošinek iz Občinske knjižnice Jesenice pripravila tekste za razstavo na enajstih panojih v treh sklopih: Pavle Zidar: življenje in delo, Pavle Zidar in Javorničani, Pavle Zidar rojstnemu kraju.

Spominska soba Pavleta Zidarja na Slovenskem Javorniku

»Barakar je bil vsak, duša ali dušica, ki je prebival v baraki, ki jo je železarna sezidala za svoje delavce. Ta vzdevek ni bil žaljivka, temveč prej najhitrejša pot za označitev koga izmed nas ... Vsi moški barakarji razen mojega očeta so bili v senci svojih žena. Bili so večji del dneva martinariji, plavžarji, žerjavovodje, doma pa nagnjeni k mirnim poravnavam sporov, blagi do otrok, a strogi do sebe ...« (iz povesti Barakarji)

moval tragičen dogodek, ko je v času nemške okupacije leta 1944 sodeloval v aktivistični akciji miniranja šolskega poslopja, v katerem naj bi bil sestanek nemških vojakov. A bomba je eksplodirala v času, ko so bili v šoli otroci, umrlo je sedem deklic, več otrok je bilo ranjenih. Kot piše jeseniška slavistka Majda Malenšek v Jeseniškem zborniku 2009, se je sprva pravičen upor proti okupatorju sprevrgel v čustveno in moralno stisko,

vornika eno njegovih ključnih del, pri literarnih kritikih je doživel veliko priznanje kot odlično literarno delo in hkrati literarnozgodovinski dokument.

Zanimivo je, da je bil Zidar eden redkih, ki je od leta 1966 živel od pisanja. Prej je kot učitelj služboval na Dolenjskem in zatem v Piranu, zaradi spora z oblastmi pa je zapustil učiteljski poklic in postal svobodni umetnik, piše Malenškova. Preživeti s pisateljskim delom

ki pripravi razstavljenih vsebin,« je povedala Kokošinkova.

Že leta 2012 so v avli knjižnice na Jesenicah pripravili razstavo ob osemdeseti obletnici pisateljevega roj-

magnetofonskih zapisov, knjižnega gradiva. Rokopisno gradivo se hrani v pisarni domoznanskega oddelka na Jesenicah, izbor pa je predstavljen v spominski sobi na Slovenskem Javorniku.«

Prejel je tudi Prešernovo nagrado za življenjsko delo.

stva, ob tej priložnosti pa iz rokopisne zapuščine, ki jo je shranil in uredil Avgust Gojkovič, pridobili veliko gradiva.

»Leta 2012 in 2013 je bilo digitaliziranih 10.471 strani njegove rokopisne zapuščine. Poleg rokopisnega gradiva so nam Gojkovičevi predali tudi nekaj pisateljevih osebnih predmetov,

Spominsko sobo so ob podpori Občine Jesenice slovesno odprli 3. decembra 2013. Soba je v drugem nadstropju kulturnega doma na Slovenskem Javorniku, dostop je po ozkem stopnišču in zato neprimeren za večje skupine.

»Ob bližajoči se obletnici bi želeli pridobiti primernejši in predvsem lažje dostopen prostor za spominsko

sobo, ki bi bil bližje prostoru knjižnice na Slovenskem Javorniku. Knjige pisatelja Zdravka Slamnika - Pavleta Zidarja pa hranimo na knjižnih policah oddelka za odrasle in oddelka za otroke ter v domoznanski zbirki na Jesenicah in v krajevni knjižnici na Slovenskem Javorniku,« je še povedala Nataša Kokošinek.

Ob tem pa je Majda Malenšek tudi spomnila, da v jeseniški občini še ni ulice ali ustanove, ki bi nosila ime po Zdravku Slamniku - Pavletu Zidarju. Ne nazadnje tudi poimenovanja ulic in ustanov pomagajo ohranjati spomin na umetnike, ki so v svojih delih pozabi iztrgali čas in dogodke iz preteklosti nekega kraja.

Partnerji pri projektu:

Gorenjski Glas

Mohorjeva
Hermagoras

xamoom

DIGITALIZIRANI KOLEDARJI

Petindvajset tisoč strani brskanja po zgodovini

Ob 170-letnici delovanja je celovška Mohorjeva dala digitalizirati in na spletu objaviti vse Mohorjeve koledarje, ki so od leta 1857 izšli v Celovcu. Zanimiv pogled v pestro zgodovino in spremembe več kot poldruega stoletja.

Bojan Wakounig

Pisalo se je leto 1851, na Dunaju je prva tri leta svoje 68-letne ere vladal cesar Franc Jožef I., vsi Slovenci, od Slovenske krajine, danes imenovane Prekmurje, na vzhodu do Benečije na zahodu in od Koroške na severu do Istre daleč na jugu, so tedaj še bili pod njegovo krono. Minila so tri leta od revolucionarnih vrenj po Evropi in dve leti od smrti Franceta Prešerna, slovenski narod se je tedaj, kakor se je temu romantično reklo, prebujal, ko so v Celovcu na Koroškem trije gospodje, lavantinski škof Anton Martin Slomšek, celovski mestni kaplan Andrej Einspieler in profesor slovenščine Anton Ja-

Mohorjev koledar. Prvi, tedaj še imenovan Slovenska koleda, je izšel konec leta 1857 za leto 1858. Koledar je uredil Anton Janežič in v predgovoru zapisal: »Namenjena je mladim in starim, posebno slovenskemu ljudstvu na deželi; naj jim služi v poduk in razveselovanje. Razun navadne pratike obsega lepo število večih in manjih povesti, pesem, popisov in drugih podučnih sestavkov, izvornih ali poslovenjenih. Čelo jej kinča v jeklo vrezana podoba Božje poti na sv. Višarjih. Bog daj srečo in veselo novo leto!« Do današnjih dni je Koledar osrednji del letnega knjižnega daru Mohorjeve, ki ga sestavljata še nepogrešljiva Pratika in večernica, torej povest oziroma roman.

2018. Prvega koledarja v arhivu Mohorjeve najprej nismo našli, sem pa sam imel en izvod doma, ki sem ga dobil v antikvariatu v Sloveniji. Kasneje smo prvi Koledar le našli v našem arhivu, tako da hranimo vse letnike. Sprva smo sicer mislili, da nam manjka tudi izvod za leto 1860, a smo potem ugotovili, da ta sploh ni izšel. Očitno zaradi tega, ker je tedaj prišlo do preoblikovanja Mohorjeve iz civilnega društva v cerkveno bratovščino.«

Do letnika 1919, ki je nastal seveda leto prej, v letu 1918, so vsi koledarji izšli v Celovcu, namenjeni pa so bili celotnemu slovenskemu prostoru, od videmske nadškofije v furlanski ravnini do sombatske škofije v panonski nižini, romali so tudi v Aleksandrijo v Egiptu ali pa v ameriško Kalifornijo. To je bil čas, ko je Mohorjeva z devetdeset tisoč člani, ki so bili naročniki knjižnega daru in s tem prejemniki Koledarja, imela svoj največji doseg v zgodovini (mimogrede: kdaj je nazadnje izšla kakšna slovenska knjiga v nakladi devetdeset tisoč izvodov? Danes še dnevno časopisje ne dosega več teh števil). Leta 1919 je Mohorjeva svojo tiskarno zaradi negotovih razmer umaknila iz Celovca na Prevalje, kasneje je šla v Celje in koledarji so do konca druge svetovne vojne nastajali tam, koroška različica je bila rahlo prilagojena.

Prvi koledar v novi Avstriji izide za leto 1948

Leto 1945 je v Sloveniji zavlada komunistična revolucionarna oblast, ki je pritiskala na celjsko Mohorjevo. V Celovcu so hoteli ostati neodvisni in tako so se odločili, da bodo spet sami izdajali svoj knjižni dar s Koledarjem vred. »To je sprožilo oster politični spor. Domači komunisti so po naročilu iz Jugoslavije izvajali pritisk in grožnje, da celovška Mohorjeva nikakor ne sme izdati samostojnega knjižnega daru, saj so to ocenjevali kot napad na idejni monopol komunistov,« pojasnjuje direktor Mohorjeve Hren, ki se je kot politolog poglobil v študij zgodovine.

Celovška Mohorjeva, ki so jo le nekaj let prej nacistični oblastniki prepovedali in ji

Direktor celovške Mohorjeve družbe Karl Hren, ljubitelj in zbiratelj starih knjig, je dal pobudo za digitalizacijo in spletno objavo vseh koledarjev celovške Mohorjeve družbe.

zaplenu premoženje, je svojo samostojnost ubranila, se postavila na noge in leta 1947 za leto 1948 izdala svoj prvi Koledar v novi Avstriji. In jih izdaja vse do danes. Čeprav so seveda v več kot poldrugem stoletju zgodovine koledarjev opazne spremembe. »Določene vsebine so stabilne in se pojavljajo od začetka do danes. To je na primer koledarski del z vsemi posameznimi dnevi med letom in z omembo vseh praznikov. V tem delu je mogoče pripisati

pripombe. Že dolgo Koledar bogatijo tudi slike, ki zrcalijo letne čase. Spreminjala pa se je vsebina Koledarja. V začetku so bile objavljene novele, krajše povesti, pesmi, ki jih danes ni več. Včasih je bila to kombinacija leposlovja in strokovnih člankov. Danes je Koledar izrazito koroška publikacija s prispevki, ki se navezujejo na Koroško in koroške Slovence, njihovo zgodovino, aktualne razmere, umetnost, šport itd.,« pravi Hren.

Koledarji so zgodovinski dokumenti

Mohorjevi koledarji so obenem zanimivi pričevalci zgodovine, v njih se zrcalijo nekdanji politični dogodki prav tako kakor npravstvena prepričanja, kmetijske razmere ali pa gospodarski položaj. »Posebnost koledarjev pred letom 1919 je bila, da so bila objavljena imena članov Mohorjeve, naročnikov knjižnega daru s Koledarjem torej, iz vsega slovenskega prostora. S koroškega gledišča je zanimivo, da so med člani Mohorjeve navedene družine, v katerih sedaj že dolgo ni nič več slovenskega. Zanimiva je tudi analiza, kje je kdaj bil dosežen vrhunec števila članov. V nekaterih farah, na Zilji ali pa v Grabštanju, je jasno opaziti vpliv raznarodovanja in asimilacije, tam je število naročnikov začelo upadati že po letu 1890,« pojasnjuje Hren, ki je danes skupaj z glavnim urednikom Mohorjeve založbe Hanzijem Filipičem urednik Koledarja, med koroškimi Slovenci najbolj brane knjige.

Mohorjeve Koledarje je digitaliziralo podjetje Mikrografija iz Novega mesta, na internet jih je ume-stilo celovško računalniško podjetje Ilab. Dostopni so v obliki PDF, ki omogoča tudi iskanje po obsežnem gradivu s 25 tisoč stranmi, na spletni strani mohorjeva.info.

»Posebnost koledarjev pred letom 1919 je bila, da so bila objavljena imena članov Mohorjeve, naročnikov knjižnega daru s Koledarjem torej, iz vsega slovenskega prostora. S koroškega gledišča je zanimivo, da so med člani Mohorjeve navedene družine, v katerih sedaj že dolgo ni nič več slovenskega. Zanimiva je tudi analiza, kje je kdaj bil dosežen vrhunec števila članov. V nekaterih farah, na Zilji ali pa v Grabštanju, je jasno opaziti vpliv raznarodovanja in asimilacije.«

nežič ustanovili Društvo sv. Mohorja, »katero bode dobre bukve za Slovence izdajalo in jih med njimi razširjevalo.« Letos mineva torej 170 let od ustanovitve Mohorjeve družbe, ki so jo dogodki po prvi svetovni vojni, ko je razpadla skupna avstro-ogrška država, in kasnejši totalitarni politični razvoj, najprej v Italiji, potem pa še v Jugoslaviji, razkosali na tri dele. Vse tri veje, celovška, celjska in goriška, pa so vseskozi ostajale zveste osnovnemu namenu, da med slovenskim ljudstvom širijo dobre knjige.

Skoraj od samega začetka Mohorjeve je njena zvezda stalnica bil in je vsakoletni

Vsi koledarji na enem naslovu

Za jubilej 170-letnice delovanja je celovška Mohorjeva družba sebi in vsemu bralstvu pripravila poseben »knjižni dar.« Dala je digitalizirati vse koledarje, ki so izšli v Celovcu, in jih objavila na spletni strani. In vsi, razen zadnjih treh letnikov, ki so še v redni prodaji, so dostopni brezplačno.

Pobudo za digitalizacijo in spletno objavo vseh koledarjev je dal direktor celovške Mohorjeve Karl Hren, navdušen zbiratelj starih knjižnih del. »Objavili smo vse koledarje od leta 1858 do 1919 in potem od 1948 do

Iz prvega Mohorjevega koledarja za leto 1858, tedaj imenovanega še Slovenska koleda

JENKOVA KASARNA

Radi prisluhneje osebnim zgodbam

Jenkova kasarna, kulturno-zgodovinski spomenik na Jezerskem, priča o nekdanjem načinu življenja in potovanj. Tu so se namreč na poti čez Jezerski vrh ustavljali popotniki in tovorniki, ki v enem samem dnevu niso zmogli poti čez gorski prelaz.

Danica Zavrl Žlebiri

Jenkova kasarna je mogoča stavba iz 16. stoletja, ki je služila kot prenočišče številnim potujočim trgovcem, tovornikom in drugim popotnikom na njihovih poteh čez Jezerski vrh. Kot v knjigi Jezerska kronika, ki jo je leta 1998 izdal gorenjski muzej, piše domačin Andrej Karničar, naj bi po zgodovinskih virih to veliko prenočišče vodili menihi. »A v ustnem izročilu pred drugo svetovno vojno se o tem ni ohranilo ničesar,« piše Karničar. »Krožile pa so pripovedi, da je bila kasarna last roparskih vitezov, ki so

stavbam rekli kasarna. Jenkova kasarna je služila kot hospic, prenočišče popotnikom in tovornikom. V pritličju mogoče stavbe je bila kuhinja z odprtim ognjiščem, levo in desno od nje dve veliki sobi, sobe za prenočevanje so bile tudi v vrhnjem nadstropju, ob eni je bilo dozidano tudi stranišče, kar je bilo za tiste čase zelo napredno. Ob stavbi je bil tudi hlev za konje. Posebnost Jenkove kasarne so na stenah ohranjeni napisi in podpisi nekdanjih popotnikov v nemškem, italijanskem in latinskem jeziku, najstarejši je iz leta 1564, mlajši sodijo v 17. stoletje. Po

V Jenkovi kasarni, pred petsto leti nastali stavbi, ki je del Jenkove kmetije, je etnografski muzej z zbirko predmetov iz življenja naših prednikov. V preteklih stoletjih je služila kot prenočišče potujočim trgovcem, ki so potovali čez Jezersko. V eni od sob so na stenah še lepo ohranjeni podpisi in napisi tovornikov iz 16. stoletja.

na tem pomembnem prehodu ropali bogate trgovce. Veliko se je govorilo tudi, da so različni dostojanstveniki in gospodje, ki so potovali skozi Jezersko, v kasarni zamenjali utrjene konje za spočite. »Od kod ime kasarna, saj menda stavba iz 16. stoletja ni nikoli služila v vojaške namene? Ime povezujejo s tem, ker je nekoč tu prenočevala Napoleonova vojska. Izročilo pa kaže, da so v preteklosti na Jezerskem vsem večjim

obnovi kasarne leta 1964 so jih celo prevedli, navaja Andrej Karničar.

Zapisi popotnikov in tovornikov

Ko smo pred poltretjim letom obiskali Jenkovo kasarno, smo o njeni zgodovini in sedanjosti prisluhnili sestrama Olgi Tičar in Miji Murovec, potomkama Jenkove rodbine. Olga Tičar z družino gospodari na Jenkovi kmetiji, ki se je že drugi rod

Zbirka starih predmetov v etnografskem muzeju / Foto: Tina Dokl

Sestri Olga Tičar in Mija Murovec pred Jenkovo kasarno / Foto: Tina Dokl

zapored dedovala po ženski liniji. Kako je prišlo do tega?

»Najina stara starša Minka in Ivan Anko sta dolgo čakala, da se jima rodijo otroci, nato sta se rodila dva, Jožko in Anica. Jožko je bil predviden na naslednika in je hodil v kmetijsko šolo, vendar je med vojno padel na ruski fronti, zato je kmetijo podedovala najina mamica Anica. Ta je obiskovala ljubljansko meščansko šolo in gojila željo, da bi bila učiteljica, pa se ji želja ni izpolnila, pač pa je z možem Maksimiljanom (Milanom) gospodarila na Jenkovi domačiji, kjer smo vse do leta 1959 skrbeli tudi za kasarno,« sta pripovedovali sestri z deklinskim primkom Košir. To leto (sicer tudi leto Olginega rojstva) pa je bilo za domačijo usodno, saj jo je dobesedno razdeljal požar. »Sami ne bi zmogli

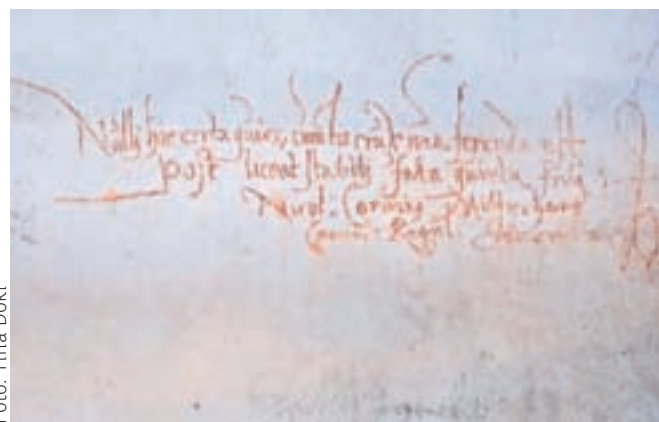

Foto: Tina Dokl

Napisi na stenah pričajo o ljudeh, ki so na poti čez Jezerski vrh prenočevali v Jenkovi kasarni.

obnoviti stavbe, takratni zavod za spomeniško varstvo pa je ocenil, da je dragoceno dediščino vredno ohraniti, zato je bila sklenjena pogodba, da Jenkovi damo kasarno v tridesetletni najem. Gorenjski muzej je pripeljal stare predmete, nekateri so tudi z naše domačije.«

Uprizarjajo Jezersko štorijo

Med predmeti so mamičin harmonij, star gramofon iz leta 1923, skrinje z Jezerskega, lončene sklede, kolovrat, lesene smuči, jezerska plavinska oprema, reševalne sani in celo prva vpisna knjiga iz Češke kočice. Poudarek v tem etnografskem muzeju pa je na napisih na stenah, ki pričajo o tem, kako težavna in tvegana je bila pot čez gorski prelaz. Zadnja desetletja kasarno ponovno upravlja družina Tičar, ki v njej sprejema obiskovalce v okviru dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Ti si z zanimanjem ogledajo zbirko predmetov

uprizarjajo tudi Jezersko štorijo, režirane zgodbe iz istoimenske knjige Andreja Karničarja. Uprizarjajo tri, Pvaninsko rožo, Udama in Johano ter pripoved o jezerskem »užnivcu« (lažnivcu), Olga jim zaigra na harmonij, Mija pa na kolovratu prikaže, kako so včasih obdelovali ovčjo volno.

Med obiskovalci je veliko otrok, kakih tristo se jih letno zvrsti na ogledu Jenkove kasarne, običajno jih vodi Mija, upokojena učiteljica. Sprejemajo zlasti napovedane skupine pa tudi posameznike. Veliko turistov k njim pošlje turistično-informacijski center.

Čez zimo je Jenkova kasarna zaprta. Olga Tičar pravi, da jo je običajno odprla maja, kako bo letos, ko zaradi epidemije vladajo različne omejitve, pa ne ve. Že lani so zaradi tega občutili upad dohodka. »Lani smo imeli vsega za dva avtobusa obiskovalcev, vsi smo bili v maskah, uporabljali smo razkužila in upoštevali, kar nam nalaga NIJZ, obiskov iz šol ni bilo,« je v teh dneh povedala Olga Tičar. Tudi Jezerske štorije lani niso gostili, bila je na prostem v središču Jezerskega, v Županovem kotu. Prihajali pa so posamezni obiskovalci, pohodniki na krožni poti mimo njihove kmetije proti jezeru. Sogovornica se nadeja, da se bodo razmere normalizirale in bo Jenkova kasarna spet obiskana, saj predstavlja dragoceno pričevanje naše preteklosti.

Jenkova kasarna je vsako poletje tudi prizorišče Jezerske štorije. Pod tem imenom namreč domači amaterski igralci uprizarjajo režirane zgodbe iz istoimenske knjige Andreja Karničarja.